

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Didaktické zpracování tematického bloku „Moje rodina“ v občanské výchově na
2. stupni ZŠ

Didactic analysis and proposal of the topic: „My family" in Civics at Lower
Secondary School

Bc. Tereza Sanetrníková

Vedoucí práce: Ing. Michaela Dvořáková, Ph.D.

Studijní program: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní školy a střední školy

Studijní obor: dějepis – základy společenských věd

2020

Odevzdáním této diplomové práce na téma Didaktické zpracování tematického bloku „Moje rodina“ v občanské výchově na 2. stupni ZŠ potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 7.12. 2020

Mé poděkování patří Ing. Michaele Dvořákové, Ph.D. za její odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování práce věnovala. Dále děkuji svým kolegům Bc. Janu Sumcovovi a Bc. Anně Churáčkové za psychickou podporu při dokončování práce v této nelehké době.

ABSTRAKT

Tato práce předkládá analýzu pojetí tématu rodina v RVP, ŠVP několika škol a v současných učebnicích občanské výuky. Analýzy dává do kontextu současného společenskovedního poznání o české rodině a na tomto základu vytváří vlastní didaktický návrh pro výuku tématu rodiny v občanské výchově na 2. stupni základní školy, který si klade za cíl pomoci žákům zorientovat se v jejich reálné situaci i v situacích budoucích s ohledem na soukromí žáků. Návrh je postaven na metodách kooperativní výuky, kompetenčního učení a práce pomocí nestrukturované inscenace. Žáci v něm vytvářejí ve skupinách fiktivní rodiny a přebírají na sebe role jejich členů. Práce v příloze předkládá i sadu pracovních listů, jejichž pomocí žáci vytvářejí rodinná portfolia.

KLÍČOVÁ SLOVA

didaktika, rodina, 2. stupeň základní školy, problémy rodiny, občanská výchova

ABSTRACT

This thesis analyses the approach to the concept of family in general Czech educational programme, specific educational programs of selected schools and currently used textbooks for Civics. The analysis is put into the context of current state of knowledge of the topic Czech family. Based on these findings, a teaching concept of the topic family at Lower Secondary Schools is presented. The proposed concept aims to help the children understand their family situation as well as prepare them for future situations while respecting the children's privacy. It combines methods of cooperative teaching, competence learning and unstructured staging. In the proposed concept, children form groups representing simulated families and take roles of given family members. A list of supporting teaching materials is attached in the appendix. These materials can be used to create a portfolio of information about the simulated family.

KEY WORDS

didactics, family, Lower Secondary School, family problems, Civics

Obsah

Úvod	8
Podoby současné české rodiny	9
Partnerství, manželství a registrované partnerství.....	9
Rozvody	11
Rodičovství.....	12
Rodinný cyklus.....	14
Shrnutí	17
Rodinné vztahy a výchova dětí	18
Shrnutí	20
Jak žije současná česká rodina	22
Rodina a zaměstnání.....	22
Hospodaření domácnosti	24
Bydlení	26
Domácí práce.....	28
Volný čas.....	29
Zdraví	31
Shrnutí	33
O rodině z pohledu RVP a ŠVP	35
O rodině ve výchově k občanství	35
O rodině v ostatních vzdělávacích oborech.....	36
O rodině ve školních vzdělávacích programech.....	37
Shrnutí	39
Analýza učebnic a pomůcek.....	40
SPL-Práce.....	41
Fraus	43
Nová škola.....	46

Jiné učební pomůcky	48
Shrnutí	49
Didaktický návrh	51
Metody výuky a role učitele	52
Manuál pro učitele na bezpečnou výuku o rodině.....	53
Rozvržení, obsah a popis výuky	55
Hodnocení práce žáků	70
Závěr.....	71
Seznam literatury a zdrojů.....	72
Seznam příloh.....	79

Úvod

Když jsem v průběhu studia na Pedagogické fakultě nastoupila do pozice učitelky na 2. stupni ZŠ, byla jsem zaskočena náročností tématu rodiny v občanské výchově. Já jako nezkušený pedagog a žáci 6. třídy, kteří v té chvíli prožívali řadu změn nejen ve škole, ale i ve svých osobních životech, jsme se výukou tohoto tematického bloku našeho školního vzdělávacího programu vypořádali dle možností celkem obstojně. O spokojenosti tu ale nemohla být řeč. Na mé dotazy a žádosti o radu ve sborovně reagovali kolegové překvapeným dotazem „To se učí v občance?“ a následovala rada, ať se podívám do učebnice.

Příběhem uvádím svou diplomovou práci z důvodu, že dobře vystihuje moje motivace pro výběr tématu a otázky, které se s jejím obsahem pojí, tj. „Do kterého vzdělávacího oboru téma patří? Jak ho pojímají současné učebnice občanské výchovy? Co všechno je do tématu zařazováno a co by tam mělo být? Jak učit o rodině bezpečně a vyvarovat se možných traumatizujících situací?“. Aby na ně mohlo být zodpovězeno, je třeba podívat se na to, jaké podoby má dnešní rodina, jaké jsou životní podmínky českých rodin a jaký vliv mají rodinné vztahy a výchova dětí na jedince a další. Tyto poznatky je třeba dát do kontextu s používanými učebnicemi, rámcovým vzdělávacím programem i školními vzdělávacími programy, čímž mj. zjistíme, jak se o rodině učí v dnešních školách a jestli vzdělávací systém efektivně reaguje na současnou podobu rodinného života.

Cílem této práce je analýza pojetí tématu rodina ve vzdělávacích oborech v RVP, ŠVP několika škol a současných učebnicích občanské výchovy. Dále si práce klade za cíl vytvoření didaktického návrhu, který pomůže žákům zorientovat se v jejich reálné situaci i v situacích budoucích a bude k tématu přistupovat s ohledem na soukromí žáka. Dítě by mělo odcházet ze školy s nabytými kompetencemi k vytvoření a udržení funkční rodiny. Praktická část práce tedy bude tvořena návrhem, který popíše metody, obsah, hodnocení a způsob provedení výuky tématu „Moje rodina“ včetně potřebných pracovních listů.

Podoby současné české rodiny

Pokud bychom srovnali několik fotek různých rodin, s největší pravděpodobností bychom je rozlišovali podle počtů a typů členů těchto rodin. Zajímalo by nás, kolik má rodina dětí a jak jsou staré, dále jestli je tvořená jedním či více rodiči, jestli jsou v rodině vazby „nevlastní rodič – nevlastní dítě“ atd. Pro popis podoby současné rodiny je důležité sledovat tři základní prvky, které jsou snad jen s výjimkou bezdětného páru navzájem provázány. Jedná se o partnerství (jeho formy a rozpady), rodičovství a rodinný cyklus.

Partnerství, manželství a registrované partnerství

Pro představu o přístupu společnosti k různým formám partnerství je dobré se podívat ne její legislativní úpravu, protože v dnešní době se při uzavírání manželství (nebo registrovaného partnerství) jedná především o právní potvrzení vztahu a zavázání se k dodržování povinností daných zákonem. Transcendentální přesah této události mizí.¹ Obě formy právního potvrzení partnerství s sebou však nesou řadu výhod, z nichž v případě manželství jmenujme např. slevy na daních, zajištění dědických práv, vdovský nebo vdovecký důchod v případě úmrtí manžela, snazší přístup k hypotéce a úvěrům nebo zvýhodnění v případě osvojení dítěte.²

Aktuální znění občanského zákoníku definuje v § 655 manželství jako trvalý svazek muže a ženy, vzniklý způsobem, který stanovuje zákon, jehož hlavním účelem je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.³ Sňatek mohou uzavřít osoby starší 18 let nebo 16 let v případě, že je mu to povoleno soudem. Není možné vstoupit do manželství, pokud je osoba omezena na svéprávnosti. Manželství nemůže být uzavřeno mezi předky a potomky, ani mezi sourozenci. Totéž platí o osobách, jejichž příbuzenství vzniklo osvojením. České zákony neumožňují sňatek s vícero osobami (tzn. polygamní vztahy).⁴

„Od počátku 90. let se počet sňatků propadal. Na začátku nového století tyto údaje stagnovaly mezi 52 a 53 tisíci. Následně dál klesaly k minimu, jehož bylo dosaženo v roce 2013. Byl to důsledek změny ve sňatkovém chování obyvatel – větší podíl osob žil nesezdán a svatba se odkládala do vyššího věku. Dnešek ale ukazuje, že sňatky zase přicházejí do módy,“⁵

¹ MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2., upr. vyd. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-87-8. str. 212

² Manželství, a přínosy tohoto svazku. *Aperio: Společnost pro zdravé rodičovství* [online]. 1.2. 2018 [cit. 2020-11-12]. Dostupné z: <https://aperio.cz/manzelstvi-a-prinosy-tohoto-svazku/>

³ Zákon 89/2012 Sb. ze dne 3. února 2012, Zákon občanský zákoník, část druhá § 672-676.

⁴ Tamtéž

⁵ ČSÚ. *Svateb přibývá* [online]. 1.9. 2018 [cit. 2020-11-13]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/svateb-pribyva>

řekl předseda ČSÚ Marek Rojíček v roce 2018. Loni dokonce vstoupilo do manželství celkem 54,9 tisíce párů.⁶

V roce 2006 vstoupil v Čechách v platnost Zákon o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, který registrované partnerství definuje jako trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví vzniklé způsobem stanoveným tímto zákonem.⁷ Z toho by se nám mohlo zdát, že se jedná o plnohodnotnou variantu manželství pro stejnopohlavní páry, avšak je zde množství rozdílů.

Partnerství se uzavírá na příslušném matričním úřadě bez nutnosti svědků a není možné, aby jeden partner přijal příjmení druhého. Stejnopohlavní páry tuto skutečnost často řeší pozdější žádostí o změnu příjmení. Mezi partnery nevzniká žádné společné jmění, v případě rozpadu partnerství a jeho ukončení soudem tedy není zajištěno dělení majetku stejně jako v případě manželů. Po úmrtí partnera nevzniká nárok na vdovský nebo vdovecký důchod a pozůstalý nemá ze zákona žádná dědická práva. Největším problémem se ukázalo být, že do roku 2016 nebylo možné adoptovat dítě v případě, že osoba byla v registrovaném partnerství. V roce 2016 však toto prohlásil Ústavní soud ČR za diskriminační. Ačkoliv je tedy dnes možné, aby jeden partner dítě adoptoval a druhý si ho následně osvojil, tak stále není možná adopce párem dohromady.⁸

Už na legislativních změnách, které se váží k registrovanému partnerství, vidíme, jak se neustále zvětšuje tolerance společnosti k různým formám rodinného uspořádání. Ačkoliv se počty uzavřených manželství ročně zvyšují, zvyšuje se i počet rozvodů. Právě zkušenosti s rozvodem mohou být jedním z důvodů, proč se jedinec nechce v nově vytvořeném partnerství vdát nebo oženit. Stejně tak mladí lidé se chtějí před uzavřením manželství nejprve dobře poznat, vyzkoušet si vést společnou domácnost a navzájem se otestovat, zda se jedná o partnera vhodného pro plození potomků. Společné soužití jim umožňuje se lépe vypořádávat s náklady na bydlení. Vedle tradičního manželství nám např. z tohoto ale i z jiných důvodů tedy vznikají tzv. faktická manželství, pro které se používá také název nesezdaná soužití.⁹

⁶ ČSÚ. *Pohyb obyvatelstva - rok 2019: Přírůstek obyvatelstva byl nejvyšší za posledních 11 let* [online]. 20.3. 2020 [cit. 2020-11-13]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cr/pohyb-obyvatelstva-rok-2019>

⁷ Zákon č. 115/2006 Sb., ze dne 26. ledna 2006, Zákon o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů

⁸ Registrované partnerství není manželství. *Jsmefér: Manželství pro všechny* [online]. 28.11. 2017 [cit. 2020-11-13]. Dostupné z: <https://www.jsmefer.cz/registrovane-partnerstvi-neni-manzelstvi>

⁹ HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava, Martin KREIDL a Barbora HUBATKOVÁ. *Proměny partnerství: životní dráhy a partnerství v české společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-142-8. str. 91

Zároveň je tu však velká skupina rozvedených, kteří se nebojí vstoupit do vod manželství znovu. Do opakovaného sňatku se po rozvodu pouští zejména muži celkem rychle. Ženy jsou v tomto ohledu opatrnější a jejich pozice při hledání partnera je složitější. Ačkoliv se opakovaná manželství rozvádějí častěji než manželství první, manželé je hodnotí jako úspěšnější v partnerské rovině. Problém nastává u dětí z předchozích manželství, které si k novému nevlastnímu rodiči hledají cestu velmi složitě a stejně tak oni k nim.¹⁰

Rozvody

Z médií se již pravidelně ozývají zprávy o tom, že dnešní rozvodovost v Čechách je velmi vysoká. Podobné informace se začaly objevovat už na začátku minulého století, kdy se upozorňovalo na zvyšování počtu rozpadů manželství i přes fakt, že kanonické právo katolické církve s ohledem na posvátnost manželského sňatku neumožňovalo (a dodnes neumožňuje) rozvod tak, jak ho známe v dnešním významu. Byly zde však možnosti, jak tuto principiální nerozlučnost obejít.

Teprve až komunistický režim jako jedinou možnou variantu zániku manželství uzákonuje rozvod, jak ho známe dnes. Přijetím zákona o rodině z roku 1963 se upustilo od zjišťování viny na rozpadu manželství. Podmínky rozvodu a rozdělení majetku však stále určoval soud. Režim se i přes to snažil československou společnost stimulovat pro vysokou sňatečnost prostřednictvím daňových úlev a bytové politiky. „V sedmdesátých letech vstupovalo do manželství 95 % svobodných mužů a 97 % svobodných žen. [...] Uvážíme-li, že v nejnižším odhadu 3 % populace tvoří homosexuálové, další 3 % lidé mentálně retardovaní a dalších nejméně 6 až 8 % jsou lidé těžce chronicky nemocní anebo fyzicky handicapovaní, že jim manželský život štěstí nepřinese, vidíme, že sňatečnost daleko překročila přirozené limity.“¹¹ Možnost upravit zánik manželství dohodou přináší až novelizace zákona o rodině z roku 1998. Tato novela také přinesla možnost společné nebo střídavé péče rodičů o nezletilé potomky.¹²

Dnešní právní řád je ve srovnání s minulostí podstatně liberálnější. „Zákon připouští rozvod na návrh jedné strany, a dokonce i proti odporu strany druhé, v manželství neexistuje

¹⁰ Možný (2008) str. 224-225

¹¹ MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. Základy sociologie. ISBN 80-86429-05-9. str.180

¹² KUCHAROVÁ, Věra, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE, Kristýna JANUROVÁ, Olga NEŠPOROVÁ, Jana PALONCYOVÁ, Kamila SVOBODOVÁ a Lucie VIDOVIČOVÁ. *Česká rodina na počátku 21. století: životní podmínky, vztahy a potřeby*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici s Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí, 2019. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7416-333-3. str.41

pojem „manželské povinnosti“ ve smyslu povinnosti sexuálního styku (žaloba pro znásilnění je možná i mezi manžely).¹³ V posledních letech trend rozvodů opadá a lidé naopak více manželství uzavírají.¹⁴ V roce 2019 bylo v České republice rozvedeno více než 24 tisíc párů.¹⁵

Komparací údajů demografických ročenek České republiky z let 2017-2019 můžeme identifikovat důvody, které manželé nejčastěji uvádí jako důvod k rozvodu. Většina manželů jako hlavní příčinu uvádí rozdílnost povah, názorů a zájmů. Tento důvod k rozvedení manželství uvádí nejvíce párů napříč všemi délkami trvání manželství, bez ohledu na výši vzdělání, místo trvalého pobytu páru a počet nezletilých dětí v manželství. Všechny další příčiny se svou četností pohybují v číslech o jeden řád nižších.

Pomineme-li situaci, kdy soud nezjistí zavinění rozvodu, můžeme za druhou nejčastější příčinu prohlásit nevěru. Z tohoto důvodu podávají žádost častěji muži než ženy. Obecně se tento problém vyskytuje nejvíce u manželů se středním vzděláním bez maturity a středním vzděláním s maturitou. U vysokoškolsky vzdělaných číslo klesá na polovinu, což lze vysvětlit např. lepším finančním zajištěním a vyšším průměrným věkem při uzavírání manželství, což dává páru možnost a větší motivaci k navštívení párového terapeuta a udržení manželství.

Bohužel, pro nesezdaná soužití nemáme statistické údaje ukazující důvod rozpadu vztahu. Můžeme však usuzovat, že problémy, se kterými se rodiny nesezdaných párů potýkají, jsou četností podobné těm v manželstvích.

Rodičovství

Manželství na zkoušku, jeho neúspěch a opakování s jiným partnerem u mladých lidí má vliv také na početí prvního potomka a následně celý demografický vývoj společnosti. Na počátku 90. let mělo ve věku 20 let již 31 % žen alespoň jedno dítě v ve 30 letech už mělo dítě více jak 90 % žen. Kdežto podle údajů ze sčítání lidu v roce 2011 mělo jen 6 % žen ve věku 20 let alespoň jedno dítě a bezdětných třicetiletých žen bylo 40 %.¹⁶ Výše zmíněný dlouhý výběr partnera k založení rodiny, ale není jedinou příčinou odkládání rodičovství. Dalším důvodem je např. prodlužující se doba profesní přípravy, nedostatečná psychická připravenost na roli rodiče spojená s pocitem, že člověk si před založením rodiny potřebuje ještě něco užít (cestovat,

¹³ Možný (2002) str. 175

¹⁴ Viz. rok 2018 - ČTK. Loni proběhlo rekordně málo rozvodů, a naopak hodně svateb. Na 100 dětí je 123 seniorů. *Aktuálně.cz* [online]. 3.10. 2019 [cit. 2020-11-14]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/cesko-ma-nejvice-obyvatel-od-druhe-svetove-valky-muze-za-to/r~2a0d108ae5bc11e9926e0cc47ab5f122/>

¹⁵ Rozvody podle místa pobytu. *Demografická ročenka České republiky*. Praha: Český statistický úřad, 2020. str. 114

¹⁶ Kuchařová (2019) str. 50

trávit čas s přáteli, věnovat se svým zájmům a koníčkům), nebo špatné bytové a ekonomické podmínky.¹⁷ Dle příčiny bezdětnosti ji dělíme na dobrovolnou a nedobrovolnou.

S druhou zmíněnou se nám nejčastěji vybaví pár, který se snaží o početí, ale nedaří se mu, což může být právě způsobeno vyšším věkem ženy nebo zdravotními komplikacemi odvíjejícími se od nezdravého životního stylu. Problém se snaží řešit asistovaná reprodukce, jejíž podmínky jsou v České republice upraveny legislativně. Umělé oplodnění lze provést ženě do 49 let na základě písemné žádosti ženy a muže, kteří tuto zdravotní službu hodlají podstoupit společně. Zdravotní pojišťovny na tento zákrok přispívají jen ženám do 39 let. Některé léky jsou navíc hrazeny jen částečně a jiné vůbec. Celý proces je tedy pro partnery náročný nejen emočně, ale i finančně.¹⁸

Česká společnost se dlouhodobě potýkala s klesající porodností, která měla své výkyvy (dnes pro ně používáme anglický výraz babyboom) jako např. v roce 2008. Od roku 2016 se počet nově narozených dětí pohybuje okolo 112 tisíc. Meziporodní interval mezi narozením prvního a druhého potomka je 4,3 roku.¹⁹

Zplození potomka je však jen počátek. Rodičovství je mnohem širší koncept odlišný obsahem podle fáze rodinného cyklu. Narození dítěte je jednou z nejvýznamnějších změn v životě člověka. K založení rodiny dochází pod silným kulturním tlakem, který působí zejména na ženu. Česká liberální společnost stále nepřijímá odmítání rodičovství. Mladé bezdětné ženy jsou neustále svým okolím dotazovány na plánování potomka a pokud se rozhodnou pro dobrovolnou bezdětnost, jsou označovány za sobecké. K bezdětným mužům je společnost milosrdnější, protože nejsou na své plodnosti časově limitováni jako ženy.²⁰

Během sčítání lidu v roce 2011 se ukázalo, že více než 80 % osob s obvyklým pobytem na území ČR žije v rodinných hospodařících domácnostech, a že dvě třetiny z nich žijí v úplných rodinách. Z celkového počtu domácností tvořily ty rodinné (oproti domácnostem jednotlivců) 63 %. Z těchto rodinných domácností tvořily zhruba 44,9 % rodiny úplné bez závislých dětí, 31,2 % rodiny úplné se závislými dětmi, 10,7 % neúplné rodiny se závislými dětmi, 9,8 % neúplné rodiny bez závislých dětí a 2,5 % domácnosti tvořené 2 a více rodinami.²¹

¹⁷ Hasmanová Marhánková (2012) str. 71

¹⁸ Kuchařová (2019) str. 52

¹⁹ Živě narození podle věku matky, legitimacy a pořadí narození. *Demografická ročenka České republiky*. Praha: Český statistický úřad, 2020, str. 137.

²⁰ Možný (2008) str. 149

²¹ Kuchařová (2019) str. 30

19,5 % rodin se závislými dětmi mělo v roce 2011 jedno dítě a 18,3 % děti dvě. Tři a vícečlenných rodin bylo pouze 3,2 %.²²

Co ale vede člověka po touze mít děti a pečovat o ně? Proč si partneři, kteří nemohou počít své biologické potomky, vybírají možnost adopce nebo pěstounství? Děti jsou nevyčerpatelným zdrojem stimulací, který nám umožňuje se neustále učit novému. Přináší do našeho života velké množství prožitků a životních zkušeností. Rodiči poskytují pocit bezpečí a jistoty, protože s dítětem mají ve svém okolí někoho, kdo je má rád a bude je mít rád. Děti nabízí perspektivu otevřené budoucnosti, ve které zůstanou alespoň částečně zachovány tělesné i povahové znaky. Nezanedbatelnými jsou samozřejmě také společenské uznání, hodnota a uplatnění, které status matky a otce člověku poskytuje.²³

Rodinný cyklus

Partnerství, manželství a rodina procházejí vývojem z hlediska jednotlivých fází společného života. Modelů těchto fází nebo cyklů bychom našli velké množství, ale pro naše účely se zdá nejvhodnějším členění dle „vývojové teorie rodiny, kterou formulovaly na přelomu 40. a 50. let 20. století americké socioložky Evelyn Duval a Reuben Hill. Základem této teorie je myšlenka, že rodina se mění a postupně prochází různými stádii: fází formování páru, fází společného života bezdětného páru, přes fázi rodiny s předškolními dětmi až po fázi rodiny prázdného hnízda poté, co se děti odstěhují z domova rodičů.“²⁴ Byť má tato teorie řadu nedostatků, protože není schopná reflektovat výše zmíněné proměny rodinného chování, ke kterým dochází od druhé poloviny 20. století, pro výuku na základní škole a vysvětlení procesů a změn mezi partnery s dětmi, ji považuji za nejvhodnější. Toto nám vynikne zvláště v doplnění tohoto cyklu z pohledu psychologie, které uvádí Rudolf Oliverius²⁵:

1. fáze – soužití dvou partnerů

Jedná se o období, kdy se partneři navzájem poznávají a seznamují se se svými zvyklostmi, časovým režimem, dosud neregistrovanými osobnostními rysy, každodenním životním stylem. Partneři si hledají svůj vlastní nový systém společného soužití. „Pro harmonický vztah je zvláště důležité, aby partneři měli vlastní, i když třeba velice skromnou domácnost. Žijí-li u rodičů, přebírají automaticky více návyky té rodiny, kde bydlí, a tím je „domácí“

²² Kuchařová (2019) str. 33

²³ MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. 2. Praha: Avicenum, 1989. str. 15-16

²⁴ KLÍMOVÁ CHALOUPKOVÁ, Jana. *Rodinné a pracovní dráhy mladých: holistická perspektiva*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2009. ISBN 978-80-7330-169-9. str. 18

²⁵ OLIVERIUS, Rudolf. *Psychologické problémy rodiny a rodinných vztahů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1989. ISBN 80-7066-038-4. str. 54-56

partner zvýhodňován.“²⁶ Nedostatek soukromí a zasahování ostatních členů domácnosti do věcí partnerů může jejich vztah narušit. Vynechání této etapy např. z důvodu brzkého rodičovství má významný vliv na pozdější kvalitu partnerského života.²⁷

2. fáze – narození dítěte

V tomto období se pozornost partnerů zaměřuje výhradně na prospěch dítěte a jejich vlastní zájmy a potřeby bývají často odsouvány do pozadí. Pár se sžívá s novou rolí matky a otce. Ženy, které převážně v Čechách zůstávají na mateřské a rodičovské dovolené²⁸, jsou odděleny od svých sociálních kontaktů a jejich společenský život je omezen péčí o dítě.²⁹ Ačkoliv je v tomto ohledu muž poněkud zvýhodněn, tak je na něj naopak vyvíjen vysoký tlak, aby rodinu finančně zabezpečil. Pár se často uchýlí k modelu tzv. dvuosobní kariéry, kdy jeden z nich se plně soustředí na svůj profesní rozvoj, zatímco druhý zastává péči o dítě a svého partnera plně v jeho kariéře podporuje.³⁰

3. fáze – období s předškolními dětmi

Zapojení rodičů do péče o dítě se v této fázi začíná vyrovnávat. Partner, který se o dítě staral v rámci rodičovské dovolené, se vrací do svého zaměstnání a znovu navazuje své sociální kontakty. Dítě je zařazeno do předškolního vzdělávání, s čímž se pojí adaptační problémy a zvýšené množství infekčních nemocí, které vyžadují péči rodičů. Mezi sourozenci se vytváří pevnější vztahy a dochází k utváření koalic mezi členy domácnosti.³¹

4. fáze – období s dětmi školního věku (6-13 let)

Děti se v průběhu této fáze stávají čím dál více samostatnými. Rodičovská péče již není tolik intenzivní, a tak mají partneři možnost zaměřit se na realizaci svých životních plánů jako např. stavba domu či cestování, ale také mají prostor pro uplatnění svých profesních ambicí. V některých partnerstvích se mohou projevovat sklony ke stereotypům, proto je

²⁶Oliverius (1989) str. 54

²⁷MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN isbn80-86429-19-9. str. 58

²⁸viz. kapitola Jak žije současná česká rodina – Rodina a zaměstnání

²⁹MAŘÍKOVÁ, Hana a Marie ČERMÁKOVÁ, ed. *Proměny současné české rodiny: (rodina – gender - stratifikace)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-93-1. str. 67

³⁰Možný (2008) str. 186

³¹Matoušek (2003) str. 68

doporučováno aktivně pracovat na efektivním využití volného času. Řada jedinců si v tomto období hledá nové koníčky pro překonání šedi každodennosti.³²

5. fáze – období s dospívajícími dětmi (13-20 let)

V tomto období se výrazně proměňují vztahy mezi rodiči a dětmi³³, které mají potřebu trávit svůj volný čas více individuálně nebo mezi svými vrstevníky. Partneři spolu i s dítětem řeší otázky jeho budoucnosti, výběr zaměstnání, partnera či další studia, při kterých je nutná dlouhodobá finanční podpora dítěte. Pro všechny zúčastněné se tak jedná o významné a náročné životní období.³⁴

6. fáze – vylétání z hnízda

Následuje období, během kterého děti opouštějí svoji orientační rodinu a zakládají svoji rodinu prokreační, dokončují studia a vstupují do zaměstnání. Rodiče jsou pro děti stále nutnou ekonomickou i emocionální podporou, ale nejsou na ně nijak vázáni. Mají tedy dostatek času pro své vlastní zájmy a kariéry, což může pro některé jedince být náročné a může se u nich rozvinout syndrom opuštěného hnízda.³⁵

7. fáze – život partnerů v domácnosti bez dětí

Tato fáze trvá zhruba 15 let a jedná se o čas, kdy partneři plně žijí svůj společenský život, cestují, začínají znovu studovat, nacházejí si nové zájmy a pomáhají rodinám svých dětí. Někteří partneři však odchodem dětí ztratí pouto s partnerem a dochází k rozpadu partnerství, v případě manželství k rozvodu. U partnerů se mohou objevit sklony k depresím, rozmrzelost, nespokojenost a z toho vyplývající snahy založit nový vztah.³⁶

8. fáze – stáří

Poslední fáze trvající asi 10 až 15 let je obdobím bilancování a vzpomínání. Dochází k rekapitulaci a hodnocení života, úspěchů a neúspěchů. Po úmrtí prvního partnera se musí druhý s jeho odchodem vyrovnat a najít si nový řád a náplň života. Dochází ke zintenzivnění vazeb s dětmi, které musí svým rodičům vypomáhat např. s nákupem, návštěvou lékařů, nebo se o své rodiče plně postarat v jejich posledních letech života.

³² Oliverius (1989) str. 56

³³ Viz. kapitola Rodinné vztahy a výchova dětí

³⁴ Oliverius (1989) str. 57

³⁵ Matoušek (2003) str. 71

³⁶ Oliverius (1989) str. 57

Ačkoliv tohle rozdělení fází vývoje rodiny nereflektuje např. vyšší rozvodovost a opakované uzavírání sňatků, pro didaktické účely tento nedostatek nemusí být na škodu. Naopak dává prostor porovnávat narušené rodinné cykly nebo jeho nedokonalé varianty (např. u bezdětných partnerů).

Shrnutí

Současná česká rodina i přes všechny obtíže, kterým musí čelit, je stále převážně rodinou úplnou, nejčastěji s jedním či dvěma dětmi. Tento počet dětí je většinou společností považován za ideální. V posledních letech stoupá množství uzavřených sňatků a zdá se, že trend rozvodů postupně opadá. Musíme však myslet i na uzavírání opakovaných manželství, která na čísla mají vliv a častěji se rozpadají.

Pro didaktické účely se jeví jako vhodné promítnout utváření a vývoj rodiny prostřednictvím rodinných cyklů. Popis jejich rozdílů a odchylek může ideálně posloužit k zobrazení rozmanitosti podob jednotlivých rodin a objasnit rozdílnost problémů, kterým rodiny čelí. Zároveň to umožňuje rozlišovat změnu potřeb rodiny v průběhu času a úspěšnost jejich naplňování.

Rodinné vztahy a výchova dětí

Výchova dítěte rodiči, kteří mu poskytovali lásku, porozumění a jasné a rozumné vedení má nejlepší předpoklady k tomu, aby naučila jedince vytvářet si úspěšné vztahy k jiným lidem.³⁷ Proto téma rodinných vztahů a výchovy dětí spojují do jedné kapitoly. Jedná se o jistý kruh. Vztahy a výchova v rodině orientační se nám promítají do vztahů v rodině prokreační a výchovy našich dětí.³⁸

„Postoje otce i matky k dítěti jsou utvářeny od raného dětství rodičů a odráží se v nich doslova celý jejich dosavadní život.“³⁹ Ačkoliv do výchovy a formování jedince zasahují i jiní aktéři, např. členové širší rodiny nebo škola, vztahový trojúhelník otec – dítě – matka (příp. jiné hlavní pečující osoby) má na utváření jedince stále velmi významný podíl.⁴⁰

„Způsob výchovy v rodině je realizací vztahu mezi rodiči a dětmi, vzájemné interakce a komunikace v rodině.“⁴¹ V dnešní době najdeme desítky příruček pro rodiče s nejrůznějšími výchovnými metodami. Rozebírat jednotlivé výchovné metody by vydalo na rozsáhlý soubor knih. Obecně je však můžeme, jak uvádí Ivo Možný, dělit na tradiční a liberální výchovnou koncepci.⁴²

Tradiční (též autoritářská) koncepce je založena na pravomoci či dokonce povinnosti rodičů přenášet na děti jejich hodnotový systém a představy o dobrém životě. Rodiče mohou vybírat takové výchovné prostředky, které oni považují za vhodné a mohou dítě omezovat v seznamování se s odlišnými hodnotami a zájmy. Tato koncepce je postavena na mezigeneračním vzdělávání a silné rodinné soudržnosti, avšak může vést ke vzniku nepochopení a nevráživosti vůči těm skupinám společnosti, které mají odlišné životní postoje. Může tak dojít k socializaci v autoritářského jedince, který se může uchylovat např. k rasismu nebo náboženské nesnášenlivosti. Autoritativní výchova může plodit autoritativní rodiče.

Těmto nevýhodám tradiční koncepce výchovy se snaží vyhnout její modernější a umírněnější verze, tj. demokratická koncepce. Rozdíl mezi tradiční a demokratickou koncepcí

³⁷ FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Vyd. 4. Přeložil Karel BALCAR. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0741-2. str. 27

³⁸ MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 6. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0519-7. str.11

³⁹ Oliverius (1989) str. 35

⁴⁰ Matoušek (2003) str. 93-93

⁴¹ Oliverius (1989) str. 35

⁴² Možný (2008) str. 153

spočívá v prostoru pro diskuzi v rodině a snaze dětem hodnoty rodičů zvnitřnit. Dítě by mělo k hodnotám samo dojít, neměly by mu být vnucovány. Tato výchova je důsledná, ale ohleduplná k dítěti. Pravidla jsou v ní nastavena s ohledem na potřeby všech členů rodiny a dbá se na jejich dodržování. Demokratická koncepce je považována za ideální výchovný styl.⁴³

Liberální koncepce, jak už její název napovídá, nechává dítěti v tvorbě názorů, postojů a hodnot naprostou svobodu. Rodič by neměl dítě nijak omezovat nebo mu zasahovat do představ dobrého života, pouze by měl usilovat o ochranu před vlivy, které by dítěti volný výběr omezovaly. Na děti nejsou kladeny téměř žádné požadavky. Pokud ano, tak jim není přikládána taková váha a nejsou důsledně vymáhány. Tato koncepce vede k rozvolňování rodinných vztahů a oslabuje generační porozumění v rodině. Avšak i v rámci umírněné liberální koncepce výchovy se snaží rodiče o předání svých vlastních představ a názorů, neměli by však nijak bránit v seznamování s jinými hodnotovými koncepcemi.⁴⁴

Způsob výchovy je ale jen jednou složkou komplexního vztahu rodiče a dítěte. Jeho další neopominutelnou částí je emoční sféra tohoto vztahu. Je-li emoční vztah rodičů a dětí kladný, podporuje i emoční sféru celé rodiny, vytváří situaci citového bezpečí a jistoty a uspokojuje potřeby dítěte.⁴⁵ Negativní emoční vztah může vznikat např. u velmi mladých rodičů, kteří nejsou dostatečně zralí na výchovu dětí, u dětí nechtěných nebo v komponovaných rodinách u nevlastních rodičů. Na základě nedostatečných či špatných emočních vztahů mezi rodiči a dětmi může docházet k psychické subdeprivaci.⁴⁶

Dítě v rodině ale není utvářeno jen vztahem s rodiči a způsobem výchovy. Vliv na něj mají i vzájemné vztahy a způsoby chování ostatních členů rodiny. Na základě těchto vztahů vznikají v rodině koalice. Podle nich můžeme rozdělit uspořádání rodinných vztahů do několika modelů a ty následně hodnotit z hlediska funkčnosti, dopadu na jednotlivé členy i soudržnosti rodiny⁴⁷:

1. Funkční model – všichni členové mají mezi sebou vytvořeny vzájemné vztahy, avšak vztah rodičů je oproti ostatním pevnější a významnější

⁴³ Možný (2008) str. 154

⁴⁴ Tamtéž

⁴⁵ Matoušek (2003) str. 94

⁴⁶ Matějček (1989) str. 154, 181 a 207

⁴⁷ Oliverius (1989) str. 56

2. Schizmatický model – každý z rodičů má vytvořený vzájemný vztah s jedním z dětí. V tomto případě vznikají např. koalice matka – dítě 1 a otec – dítě 2. Vzájemný vztah mezi rodiči a mezi sourozenci chybí.
3. Zkosený model – jeden člen rodiny nemá vytvořené vazby s ostatními. Vzniká tak např. koalice jednoho rodiče s dětmi, kdy druhý rodič není zapojen, nebo koalice dvou rodičů a jednoho potomka, se kterým nemají vytvořený kvalitní vztah.
4. Model generační trhliny – postavený na pevném vztahu mezi rodiči a zároveň mezi sourozenci, bez vzájemných vztahů mezi rodiči a dětmi.
5. Pseudodemokratický model – vztahy všech členů jsou vzájemné a sobě navzájem rovny.
6. Uvolněný model – vztahy mezi členy rodiny neexistují.

Schéma vztahů uvnitř rodiny má vliv na její stabilitu a vývoj. Při rozpadu manželství či partnerství jsou vztahy sice narušeny navzájem, ale přístup a chování jedinců v této krizové situaci se bude odvíjet od předchozího rozložení. Na příklad u zkoseného modelu rodinných vztahů, kdy není zahrnut jeden z rodičů, nebude tento rodič projevovat potřebu uplatňovat svá rodičovská práva a plnit své povinnosti.⁴⁸ V případě rozvodu v rodině s modelem schizmatických vztahů může jedno z dětí citově strádat v závislosti na tom, kterému rodiči budou děti svěřeny do péče.

Podobné problémy a obtížnost jejich překonání se projeví i při dalších životních krizích, se kterými se může rodina setkat, z nichž některé mohou být právě nerovnoměrným rozložením rodinných vztahů zapříčiněny.⁴⁹ Jmenujme tak dále např. úmrtí v rodině, závislost na návykových látkách, sklony k sociálním deviacím (prostituce, kriminalita, ...).

Shrnutí

Vztahy v rodině jsou definovány nejen povahovými vlastnostmi jejich členů, ale výrazně se na nich podílí způsob výchovy, ať už se jedná o rodinu orientační nebo prokreační. Sledujeme 3 hlavní styly výchovy – tradiční (autoritářský), demokratický a liberální. Za nejvhodnější je pokládán styl demokratický. Na základě intenzity vztahů mezi jednotlivými členy rodiny rozlišujeme několik modelů schémat rodinných vztahů. Jak již z názvu vyplývá, za ideální je

⁴⁸ DUDOVÁ, Radka. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. Sociologické disertace. ISBN 978-80-7330-136-1. str. 172

⁴⁹ Matoušek (2003) str. 94

považován funkční model, ve kterém je vzájemná citová vazba mezi všemi členy rodiny, avšak mezi rodiči je pevnější a intenzivnější.

Z pohledu didaktiky jsou především zmíněné modely rodinných vztahů možností, jak žáky seznámit s problematickými vztahy a jejich důsledky pro vývoj jedince. Děti mohou lépe pochopit reakce jednotlivých členů rodiny v běžných situacích a následně odvodit, jak předcházet zbytečným problémům a konfliktům uvnitř rodiny. Získání těchto dovedností by rozvíjelo žáky, tak jak je požadováno rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání u kompetencí sociálních a personálních.

Jak žije současná česká rodina

Dalším způsobem, jak můžeme nahlížet na dnešní rodinu je prostřednictvím jejího socio-ekonomického statusu, který má vliv na osobní pohodu (well-being) všech členů rodiny.⁵⁰ Význam tohoto statusu je nejlépe vysvětlitelný na příkladu sociálně vyloučených rodin. Pomineme-li hledisko etnicity, můžeme jmenovat řadu faktorů, které mají na jejich sociální vyloučení vliv. Jedná se např. o zaměstnání (příjem, typ a stabilita práce), bydlení (kvalita, cena i lokalita), schopnost úspěšného vedení hospodaření domácnosti, které mají dále vliv na zdraví jedinců, množství domácích prací⁵¹ a jejich způsob trávení volného času.⁵² Všechny tyto části rodinného života ale mají svůj vliv i v běžných rodinách, proto se jim budeme věnovat v rámci této kapitoly.

Rodina a zaměstnání

Rodinný a pracovní život jsou dvě propojené nádoby. Problémy v zaměstnání se vždy promítanou do rodinných vztahů, ať už se jedná o nadměrný stres a velkou pracovní vytíženost, která se projeví nedostatkem volného času pro rodinné aktivity a budování zdravých rodinných vazeb, nebo nezaměstnanost, která ohrožuje materiální zabezpečení rodiny. Zároveň se problémy v rodinném životě promítají do života pracovního. Jako příklad můžeme uvést nemoc či zranění člena rodiny a potřebu péče o něj.

Význam zaměstnání se v průběhu rodinného cyklu proměňuje. Dle výzkumu změn hodnotového systému v průběhu rodinného cyklu uvádí Sirovátka, že „Sféra práce, ať již chápána jako zdroj žádoucího příjmu nebo prostor pro seberealizaci, zaujímá přední místo v žebříčku základních hodnot pouze v období před založením vlastní rodiny.“⁵³ Mít dobře placenou práci je nejvíce stěžejní pro mladou rodinu s dětmi předškolního věku, ale tato potřeba v žebříčku hodnot nikdy nepřekročí důležitost žití pro rodinu a děti. Ať už mluvíme o rodinách s nižšími příjmy nebo rodinách zatíženými hypotékou, kde budou partneři dobře placené práci přikládat mnohem větší váhu, jde o potřebu dobře zajistit své blízké, poskytnout jim více v materiální oblasti. Nejedná se tedy o potěšení z hromadění prostředků, ale o péči o své blízké promítnutou do přístupu k zaměstnání. Při odchodu dětí z domácnosti se mírně zvyšuje potřeba

⁵⁰ MATYÁŠOVÁ, Eva. *Socioekonomický status a jeho působení na strukturu a úroveň osobní pohody (well-being)*. Praha, 2014. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Vedoucí práce Prof.PhDr.Vladimír Kebza, CSc.

⁵¹ Sociálně vyloučená rodina si nebude moci pořídit např. myčku nebo robotický vysavač.

⁵² ČADA, Karel. *Analýza sociálně vyloučených lokalit*. Praha, 2015. Studie. GAC spol. sr. o. str.11-13

⁵³ SIROVÁTKA, Tomáš a Ondřej HORA, ed. *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. Boskovice: Fakulta sociálních studií (Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti) Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Albert, 2008. ISBN 987-80-7326-140-5. str. 43

zvýšení svého vzdělání a kvalifikace⁵⁴, což může také působit jako snaha o nalezení nové oblasti života, ke které se může jedinec upínat.

Druhým způsobem, jak můžeme nahlížet na význam zaměstnání pro rodinné příslušníky, je přístup k výkonu povolání. Sirovátka v tomto ohledu přináší poznatky, že „Zhruba pětina dotázaných považuje práci výhradně za prostředek nutný k materiálnímu zajištění. Asi dvě pětiny dotázaných mají rády svou práci, ale preferují soukromý život. Pro zbývající dvě pětiny dotázaných je práce důležitá náplň života, přitom zhruba 35 % se neubrání zasahování práce do soukromého života, ale jen 5 % jí podřizuje i své soukromí.“⁵⁵ Rozdíly v přístupu k zaměstnání najdeme stále i mezi pohlavími. Ženy spíše oddělují práci od rodinného života a snaží se více šetřit čas na obstarání domácnosti a dětí, na rozdíl od mužů, kteří se zasahování práce do soukromí často neubrání. Tento poznatek poukazuje na fakt, že české rozvržení rolí v domácnosti stále více odpovídá dřívějším podobám rodiny.⁵⁶

Postoj k výkonu povolání se nejvíce projeví v situaci, kdy pár očekává přírůstek do rodiny. Před rokem 1989 zaujímalo Československo defamilializační přístup, tzn. že stát kladl důraz na vysokou zaměstnanost a institucionalizaci výchovy a péče o děti. Po roce 1989 se však přístup mění. Počet jeslí a mateřských škol se snižuje a klade se větší důraz na péči matky o dítě, která v dnešní době má podobu mateřské a rodičovské dovolené.⁵⁷ Ačkoliv technologie i sociální systém umožňují péči o děti raného věku i mužů, v České republice tvoří muži pouze jednotky procent rodičů na mateřské a rodičovské dovolené, což je dáno nejčastěji tím, že ženy obecně mají výrazně nižší čisté příjmy (svobodné ženy zhruba o 15 %).⁵⁸ Pro rodinu je tedy ekonomicky výhodnější, aby zůstala doma žena.

Nastavení sociálního a vzdělávacího systému ČR pak nutí rodiče k tomu, aby jeden z nich setrval s dítětem v domácnosti alespoň do věku, kdy mají mateřské školy povinnost dítě přijmout do výuky (od 3 let věku dítěte). Pokud by se chtěli rodiče vrátit do zaměstnání dříve musejí si péči o dítě v soukromých jeslích či dětských skupinách zaplatit.⁵⁹ Pár se tak často rozhodne řešit obtížnou slučitelnost kariéry s péčí o děti tím, že založí svůj sociální vzestup na

⁵⁴ Sirovátka (2008) str. 43

⁵⁵ HÖHNE, Sylva. *Rodina a zaměstnání s ohledem na rodinný cyklus*. Praha: VÚPSV, 2010. ISBN 978-80-7416-059-2. str. 43

⁵⁶ Höhne (2010) str. 44

⁵⁷ Klímová Chaloupková (2009) str. 57

⁵⁸ Höhne (2010) str. 58

⁵⁹ V červenci tohoto roku prošla PS ČR novela zákona obnovující zřizování státních jeslí, které by měly dětské skupiny nahradit. Viz. ČTK. V Česku se znovu rozšíří jesle, do roku 2024 nahradí dětské skupiny, schválila vláda. *Aktuálně.cz* [online]. 20.7. 2020 [cit. 2020-11-09]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/v-cesku-se-znovu-rozsiri-jesle-nahradi-detske-skupiny-schval/r~99e3af4acaa411ea8972ac1f6b220ee8/>

spolupráci při podpoře kariéry jednoho z nich. „Pokud solidarita nezkolabuje, výnos ze společné strategie požívají oba, a mají-li větší osobnostní zdroje, ani ten, kdo obětoval kariéru, nemusel nutně obětovat i své profesionální ambice – jen je kladl vždycky až na druhé místo.“⁶⁰ Ivo Možný však upozorňuje na slabinu této strategie, která spočívá ve větším pokušení zradit solidaritu vůči partnerovi, který je v pozici obětujícího se. U kariéře úspěšných mužů je dle něj větší riziko, že si najdou o generaci mladší partnerku na založení další rodiny.⁶¹ Tento autor také popisuje tzv. dilema jedináčka. Vysvětluje ho jako situaci, kdy „První dítě se pro rodiče ukázalo jako překvapivě energeticky náročné a stěží smířitelné se dvěma kariérami v manželském páru; rozhodnutí pro druhé dítě pak už vesměs znamená, že jeden z rodičů se musí kariéru vzdát, anebo jí alespoň na dlouho odložit.“⁶² Rozhodnutí, pro péči o děti na úkor kariéry, však může být učiněno rodičem dobrovolně a s radostí. Výzkumy totiž ukazují, že „Mezi dotazovanými totiž téměř polovina mužů i žen zastává názor, že být trvale v domácnosti může přinášet radost a uspokojení stejně jako práce v zaměstnání, a staví tak práci v domácnosti na stejnou úroveň jako zaměstnání.“⁶³

Účinnou pomoc k harmonizaci rodinného života může poskytnout také zaměstnavatel, a to zvláště v případě modelu dvoupříjmové rodiny, v níž oba partneři přispívají do rodinného rozpočtu. Jednou z možností je větší zapojení druhého partnera do péče o děti, kterou by umožnila větší nabídka a lepší finanční stránka částečných pracovních úvazků a pružná pracovní doba. Obě možnosti však stále nejsou v ČR dostatečně rozšířené.⁶⁴

Hospodaření domácnosti

Kolik financí ze svého zaměstnání přinesou partneři do společné domácnosti hraje zásadní vliv již na začátku společného života. Finance jsou důležité pro osamostatnění se od orientační rodiny a zároveň při zakládání společné domácnosti s partnerem. Ženy se přitom většinou domnívají, že se jejich finanční situace zlepší a muži se domnívají, že se naopak zhorší.⁶⁵ Stejně významnou roli hrají peníze v případě vzniku rodičovství. Velké množství především vysokoškolsky vzdělaných partnerů odkládá plození potomků na čas, kdy budou považovat svoji domácnost za finančně připravenou. Finanční aspekty mají vliv na výběr rodiče, který

⁶⁰ Možný (2008) str. 186

⁶¹ Možný (2008) str. 187

⁶² Možný (2008) str. 187

⁶³ Höhne (2010) str. 66

⁶⁴ KALIBOVÁ, Květa. *Zaměstnání rodičů, výchova dětí a očekávaná role státu*. In: KOCOUROVÁ, Jiřina a Ladislav RABUŠIC. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný: proměny reprodukčního chování a možnosti rodinné politiky z hlediska postojů české veřejnosti*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie, 2006. ISBN 80-86561-93-3. str.128-138

⁶⁵ Kuchařová (2019) str. 55

půjde na rodičovskou dovolenou a také na jeho návrat do zaměstnání. Hospodaření domácnosti je předmětem každodenních rozhovorů mezi partnery a případně i častou příčinou neshod. „Většina dospělých členů rodiny spolu komunikuje o běžných provozních záležitostech, o práci, o dětech, o zájmech a volném čase, o rodině a přátelích, následně o finanční situaci a dalších tématech, přičemž více diskutují vzdělanější a lépe situované rodiny nebo rodiče menších dětí. Diskuze vyústí v konflikt u čtvrtiny rodičů, u poloviny z nich je tématem ekonomická situace rodiny, výchova dětí a partnerské soužití.“⁶⁶

Finanční situace domácnosti není však daná jen činností partnerů, ale i stavem české ekonomiky. V této chvíli po letech konjunktury už lze pozorovat projevy přicházejícího ochlazení ekonomiky, které urychlila pandemie covid-19. Nezaměstnanost se sice stále udržuje v nízkých číslech, ale to je způsobeno záchrannými programy Vlády ČR. Po ukončení těchto programů se očekává skokový nárůst nezaměstnaných na Úřadech práce.⁶⁷ Průměrná hrubá měsíční nominální mzda činila ve 2. čtvrtletí tohoto roku 34 271 Kč. Údaj je však důležité porovnat s mediánovou mzdou, která byla jen 29 123 Kč. Z toho vyplývá, že je v ČR větší počet lidí, kteří nedosáhnou na průměrnou mzdu než těch, kteří ji přesáhnou.⁶⁸ Velký rozdíl ve mzdách najdeme také mezi jednotlivými kraji, ale i mezi pohlavími, jak už bylo zmíněno v části o zaměstnání členů rodiny.

Vliv na příjmy domácností mělo v poslední době také zvýšení minimální mzdy. Od 1. ledna 2020 došlo ke zvýšení o 1 250 Kč, tudíž současná minimální mzda je nyní na částce 14 600 korun. „Čistá minimální mzda se zvýší na 12 134 korun, čímž se podaří přesáhnout aktuálně známou hranici příjmové chudoby domácnosti jednotlivce.“⁶⁹ Zároveň došlo v dubnu 2020 ke zvýšení životního minima jednotlivce na 3 860 korun.⁷⁰ Zvýšení životního minima se

⁶⁶ Kuchařová (2019) str. 55

⁶⁷ ČTK. Prognóza ČNB: Propad české ekonomiky bude horší, než se čekalo. *Novinky.cz* [online]. 6.8. 2020 [cit. 2020-11-08]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/ekonomika/clanek/prognóza-cnb-propad-ceske-ekonomiky-bude-horsi-nez-se-cekalo-40332670?fbclid=IwAR0MtTC8V3508TbvCFY0iuH2K3sfFnDZ90YKMjCvLlOzoQxLiZDTQ3ataA8>

⁶⁸ ČSÚ. *Průměrné mzdy - 2. čtvrtletí 2020* [online]. 3.9. 2020 [cit. 2020-11-08]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/prumerne-mzdy-2-ctvrtleti-2020>

⁶⁹ Vláda schválila novou odpadovou legislativu a rozhodla o zvýšení minimální mzdy o 1 250 korun. *Vláda České republiky* [online]. 9.12. 2019 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/vlada-schvalila-novou-odpadovou-legislativu-a-rozhodla-o-zvyseni-minimalni-mzdy-o-1-250-korun-178442/>

⁷⁰ Zvýšení životního minima 2020. *Kurzy.cz* [online]. [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://www.kurzy.cz/prispevky-davky/zvyseni-zivotniho-minima/>

však neprojeví ve způsobu vyměrování příspěvku na bydlení, který tvoří podstatnou část příjmů zejména sociálně slabších domácností, a částka se tím snižuje.⁷¹

Při sledování množství finančních prostředků na člena domácnosti narazíme samozřejmě na rozdíly, které jsou dané její strukturou. „Pokrýt výdaje svými příjmy se dlouhodobě nejlépe daří bezdětným domácnostem, mnohem vypjatější rozpočet vykazují domácnosti důchodců. Od roku 2000 se však finanční situace zlepšila u všech sledovaných typů domácností.“ S tím se také od roku 2000 změnil poměr spotřebních vydání rodin. Větší část financí nyní poberou platby za bydlení, poštu a telekomunikace a zdraví. Domácnosti však oproti roku 2000 více utratí za služby a nespécifikované spotřební zboží.⁷² Nejvíce náročnými výdaji jsou dnes již zmíněné bydlení, potraviny a nealkoholické nápoje a doprava. Většina rodin si ale může dovolit vložit do 10 % svých příjmů i do rekreace a kultury. Jedná se o dvojnásobek prostředků, které rodina utratí za oděvy a obuv nebo bytové vybavení.⁷³

Ačkoliv se z absolutního hlediska jeví výše příjmů jako dostačující a pokrývající náklady domácnosti, jsou některé rodiny vystaveny většímu ohrožení chudobou a materiální deprivací. Stát se tomu snaží zabránit pomocí sociálních dávek. Rodiny mohou čerpat již zmíněný příspěvek na bydlení, příspěvek na děti, v nezaměstnanosti, v penzi atd.⁷⁴ „Ukazatele sledující riziko chudoby (nebo sociálního vyloučení) domácností zařazují mezi ohrožené takové domácnosti, které vykazují jeden nebo více z definovaných znaků – nízký příjem, nedostatečnou pracovní aktivitu, nedostatečné materiální zázemí, resp. materiální deprivaci nebo velké obtíže vyjít s příjmem.“⁷⁵ V Čechách je sice průměrná příjmová chudoba nízká, ale koncentruje se v určitých skupinách obyvatelstva mj. dle místa bydliště nebo etnicity. Jako nejproblematictější se pro tyto skupiny jeví platba neočekávaného výdaje a zaplacení týdne dovolené.⁷⁶

Bydlení

Jak bylo zmíněno výše, nejvýznamnější položkou rodinného rozpočtu jsou náklady na bydlení. Zpráva Ministerstva pro místní rozvoj s názvem Vybrané údaje o bydlení 2017, uvádí, že „v současné době je bydlení dostupné pro významnou většinu obyvatelstva, kdy více než 95 %

⁷¹ Příspěvek na bydlení, změny od dubna i od července 2020 - Kalkulačka. *Kurzy.cz* [online]. [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://www.kurzy.cz/kalkulacka/prispevek-na-bydleni/>

⁷² Kuchařová (2019) str. 60

⁷³ Kuchařová (2019) str. 70

⁷⁴ SMRČKA, Luboš. *Rodinný rozpočet a společnost spotřeby: (staronový pohled na osobní finance a bohatství)*. Praha: Professional Publishing, 2008. ISBN 978-80-86946-78-8. str. 123-128

⁷⁵ Kuchařová (2019) str. 77

⁷⁶ Čada (2015) str. 11-13

obyvatel České republiky je schopno si zajistit bydlení bez pomoci státu na běžném trhu s bydlením, ať už v segmentu vlastnického, družstevního nebo nájemního bydlení.“⁷⁷ Avšak náklady na bydlení jsou v ČR vyšší, než je průměr v EU a v případě nájemní formy bydlení jsou pro rodinu finanční zátěží, která významně ovlivňuje její další fungování. Náklady se také zvyšují s počtem závislých dětí domácnosti.⁷⁸ „Zajištění přiměřeného bydlení je problémem především pro samoživitelky, mladé rodiny a starší osaměle žijící osoby/páry v důchodovém věku. Tyto skupiny vydávají relativně nejvíce ze svých příjmů na bydlení.“⁷⁹, což je dáno také tím, že právě tyto skupiny jsou nejčastěji odkázány na již zmíněné nájemní bydlení. Finanční zátěž tak často vede mladé rodiny se závislými dětmi ke snaze o zajištění vlastnického bydlení, kvůli kterému se musí zadlužit. Aby dnes mladá rodina dosáhla na hypoteční úvěr, potřebuje k tomu často finanční výpomoc od širší rodiny (rodiče, prarodiče), čímž dochází k finančnímu zatížení více než jedné domácnosti.

Jedním z řešení může být tzv. vícegenerační soužití, což znamená, že v jednom bytě spolu žije dvě a více samostatně hospodařících domácností. Toto můžeme vidět např. na sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011, které přineslo informace, že se v ČR nachází 4,375 milionu hospodařících domácností (tj. osoby, které společně hradí výdaje domácnosti jako je strava, náklady na bydlení a jiné). Toto číslo však neodpovídá počtu obydlí. Jedná se však o malou část obyvatel. Většina lidí žije v samostatném bytě.⁸⁰ Hospodařících rodinných domácností bychom našli zhruba 2,7 milionu z toho 1,2 milionu tvoří úplné rodiny bez závislých dětí, dalších 850 tisíc tvoří úplné rodiny se závislými dětmi (z nich polovinou jsou rodiny se 2 dětmi). Neúplných rodin v jejichž čele stojí muž najdeme zhruba 100 tisíc, kdežto neúplných rodin v čele s ženou cca 450 tisíc.⁸¹

Dále bylo během sčítání lidu v roce 2011 sečteno okolo 2,1 milionu domů určených k bydlení, avšak jen 1,8 milionu bylo obydlených. Většina domů byla vybavena ústředním topením a přes 60 % domů bylo připojeno na kanalizační síť. Technická úroveň bydlení v domech se obecně zvýšila, avšak v porovnání s byty je stále nižší. Bytů bylo v roce 2011 sečteno okolo 4,75 milionu a z toho zhruba 650 tisíc bylo neobydlených. Byla zaznamenána

⁷⁷ *Vybrané údaje o bydlení ... (...)*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, odbor politiky bydlení. Praha, 2017 str. 20

⁷⁸ Kuchařová (2019) str. 71

⁷⁹ SAMEC, Tomáš. „Nesnesitelná nejistota nájemního bydlení? Hypoteční úvěry a vliv rodiny na rozhodování na trhu bydlení.“ In Tisková zpráva k tiskové konferenci Češi na trhu bydlení a jak řešit bytovou nouzi. Sociální bydlení jinak, Praha 24.11. 2015 v rámci Strategie AV 21.

⁸⁰ *Vybrané údaje o bydlení* (2017) str. 61

⁸¹ *Vybrané údaje o bydlení* (2017) str. 63

zvětšující se průměrná plocha bytu. Celková plocha obydlí bytu v průměru činila 86,7 m² a průměrná obytná plocha bytu dosáhla 65,3 m².⁸²

V jakých bytech tedy české rodiny žijí? Velký vliv na podobu bydlení má nejen věk rodičů, jak bylo zmíněno výše, ale také věk a počet dětí (především na velikost bydlení), ekonomické aktivity rodičů a především fakt, jestli se jedná o rodinu s jedním nebo oběma rodiči. Pár s jedním dítětem průměrně obývá byt o rozloze okolo 80 m². S každým dalším dítětem stoupá průměrná obytná plocha bytu zhruba o 10 m². Snižuje se ale soukromí, které členové rodiny v jejich domácnostech mají, protože s narůstajícím počtem osob v domácnosti se zvyšuje také průměrný počet osob na jednu obytnou místnost. Samoživitelé (jeden rodič s dětmi) mají tento počet osob na obytnou místnost nižší, avšak menší je také průměrná obytná plocha jejich obydlí.⁸³

V situaci, kdy obytná plocha bytu na jednoho obyvatele domácnosti je nižší než 10 m², hovoříme o přelidněnosti bytu. Taková výměra je však výjimečná, a to i u rodin s dětmi. Zhruba 12 % rodin s dětmi však bydlí v bytech, které mají kvalitativní problémy (alespoň jeden z nich) – vlhkost, tmavý byt, malý byt, hluk z okolí, špína a znečištění nebo se vyskytují v místech s vysokou mírou vandalizmu a kriminality.⁸⁴

Výzkum Sociologického ústavu Akademie věd s názvem „Postoje k bydlení 2013“ přinesl zjištění, že za ideální typ bydlení považuje většina respondentů (56 %) rodinný dům.⁸⁵ Ideálu vlastnického bydlení dosahují rodiny postupně v průběhu rodinného cyklu. Jeho dosažení je ale podmíněno socioekonomickým statutem rodiny, nabídkou na trhu nemovitostí a vývoji jejich cen. V roce 2013 byli se svým bydlením nejméně spokojeni mladí lidé ve věku do 29 let. Výzkum také potvrdil, že spokojenost s bydlením je kromě věku také závislá na nejvyšší úrovni dosaženého vzdělání a samozřejmě výši příjmů domácnosti.⁸⁶

Domácí práce

Domácími pracemi myslíme všechny úkony, které jsou nutné pro každodenní chod domácnosti. Ty lze rozdělit do dvou typů⁸⁷:

⁸² Vybrané údaje o bydlení (2017) str. 70

⁸³ Kuchařová (2019) str. 93

⁸⁴ Kuchařová (2019) str. 94-95

⁸⁵ SUNEKA, Petr, Irena BOUMOVÁ, Ladislav KÁŽMÉR a Martin LUX. *Postoje k bydlení v ČR 2013: Jak jsme spokojeni se svým bydlením? Jak si představujeme své ideální bydlení?*. 2014. Sociologický ústav AV ČR. str. 1

⁸⁶ Sunega (2014) str. 2

⁸⁷ KŘÍŽKOVÁ, Alena. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7330-112-1. str. 80-81

1. Management domácnosti

Jedná se o mentální práci pojmající rozdělování úkolů, organizaci členů rodiny, vysvětlování, jakým způsobem dosáhnout splnění úkolu, zodpovědnost za domácnost a její fungování.

2. Manuální činnost

Sem bychom mohli zařadit úklid, žehlení a praní prádla, mytí nádobí, nákup potravin a dalších potřeb do domácnosti, drobné opravy atd.

„Při detailnějším pohledu na rozdělení domácích prací mezi muže a ženy vidíme, že zhruba čtrnáct procent mužů se domácím pracím nevěnuje vůbec a šedesát procent z nich tráví touto činností průměrně hodinu až dvě za den. Více než padesát procent žen věnuje domácím pracím tři až pět hodin denně, zatímco u mužů je nejčastější hodnota jedna hodina denně.“ zároveň se ale ukazuje, že muži mají tendenci své zapojení do domácích prací lehce nadhodnocovat.⁸⁸

Postupně se dostáváme k jednomu ze základních problémů z pohledu feministického hnutí, a to k neplacené práci v domácnosti. Dalo by se totiž očekávat, že žena věnující se péči o domácnost na to bude mít v rámci pracovního dne více času. Není tomu tak. Ženy, které v české společnosti stále obstarávají nejvíce domácích prací obou výše zmíněných typů, jsou v pracovním životě angažované stejně jako muži. Po odchodu z práce je však čeká ještě druhá směna v domácnosti. Navíc se jedná o práci, která je ve společnosti vnímána jako samozřejmost nebo až povinnost.⁸⁹

Většina žen v domácnosti obstarává běžný i větší úklid, vaření, mytí nádobí, praní a žehlení. Klasickou doménou českých mužů jsou drobné opravy v domácnosti. Větší zapojení mužů do činnosti spolu se ženou se týká pouze nakupování. Jako typické činnosti dětí v domácnosti bývá v odpovědích uváděno mytí nádobí a dále pomáhají při úklidu. Jejich další podíl na pomoci v domácnosti je však zanedbatelný. Placená výpomoc v domácnosti je českými rodinami využívána jen v řádech jednotek procent.⁹⁰

Volný čas

Placená výpomoc v domácnosti nebo pomoc prarodičů s péčí o děti může rodinám vytvořit časový prostor, kdy mají všechny své povinnosti splněny, tj. volný čas. Velikost významu kvalitního trávení volného času pro fungování rodinného a partnerského života i pro vývoj

⁸⁸ Křížková (2006) str. 81-82

⁸⁹ VOHLÍDALOVÁ, Marta. Muži, ženy a neplacená práce v domácnosti v číslech. In M., Hornová. *Pečuj a vypečeme tě: zpráva o neplacené práci v ČR*. Praha: Gender Studies, 2012. ISBN 978-80-86520-45-2. str. 39-45

⁹⁰ Křížková (2006) str. 84-85

dítěte je nedozírná. Abychom však mohli o způsobu využití volného času dále hovořit, je nutné nejprve definovat, co pro nás volný čas znamená, protože možných pojetí je více. Já bych zde ráda obecně nastínila dvě hlavní. První pojetí volného času, je jeho vymezení jako období mimo čas strávený v zaměstnání. V tomto případě do volného času spadají i veškeré domácí práce. Ty právě druhé pojetí volného času vynechává a vymezuje ho, jako čas, kdy jedinec nemusí plnit žádné povinnosti a je na jeho svobodné vůli, jak s časem naloží.⁹¹ Jelikož se domácím pracím věnuji v samostatné podkapitole, tak zde pracuji s pojetím druhým.

V rámci rodiny bychom mohli rozdělit volný čas do dvou navzájem se prolínajících množin – volného času dětí a rodičů, jejichž průnikem vzniká společně strávený volný čas. Na způsob trávení tohoto času má vliv několik faktorů, které bychom mohli shrnout do tří větších skupin⁹²:

1. Finanční situace rodiny

Té je podřízena nejen kvalita volného času, ale i jeho kvantita. Na příjmech rodičů a typu jejich povolání závisí, jestli bude např. dítě mít možnost navštěvovat kroužek, v němž by se rozvíjelo; zda bude mít rodič čas ho rozvíjet a učit novým věcem (pohybové aktivity, ruční práce, ...) a energii s ním trávit čas nejen pasivním způsobem.⁹³

2. Možnost zapojení dalších členů rodiny

Zapojení prarodičů se jeví jako určující, pro trávení volného času rodičů bez dětí, které vede k utužování partnerského vztahu. Společně strávený čas prarodičů a jejich vnoučat je také velmi přínosný právě pro děti. Vzniká tím prostor pro mezigenerační učení a prarodiče mohou vynahradit dítěti nedostatek s rodiči společně stráveného volného času. Nejedná se však jen o zapojení prarodičů, ale také např. strýců a tet.⁹⁴

3. (Ne)zájem o společné trávení volného času

Zde záleží především na podobě rodinných vztahů a vývojové fázi dítěte. Syn či dcera v období puberty nemusí o společně strávený volný čas s rodiči projevovat tolik zájmu, jako dítě mladšího školního věku. Upřednostní spíše komunikaci se svými vrstevníky

⁹¹ VÁŽANSKÝ, Mojmír. *Základy pedagogiky volného času*. 2. upr. a dopl. vyd. Brno: Print-Typia, 2001. ISBN 80-86384-00-4. str. 17-39

⁹² ŠEDIVÁ, Marta. *Volný čas současné rodiny*. Hradec Králové, 2017. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové. Vedoucí práce Mgr. Iva Junová Ph.D. str. 67-69

⁹³ JÍRA, O. *Děti, mládež a volný čas*. Praha, 1997. Institut dětí a mládeže MŠMT. str. 29-31

⁹⁴ Jíra (1997) str. 35-38

nebo samostatné aktivity. Zároveň rodič, který není prorodinně orientován, dá přednost osobnímu volnému času.

Všechny výše zmíněné faktory jsou pak problematické u neúplných rodin po rozvodu rodičů v případě výhradní péče jednoho z nich. Omezí se totiž nejen množství finančních prostředků, ale často také kontakty s širší rodinou a nezřídka dojde k přestěhování rodiny a pro vzdálenost není možné pokračovat v návštěvě kroužků, které dítě navštěvovalo.

Způsoby, jakými spolu tráví čas rodiče a děti jsou různé a odvíjí se od zájmů, alespoň jednoho z aktérů aktivit. Společné trávení volného času členů rodiny bychom mohli rozdělit do těchto kategorií⁹⁵:

1. Sportovní a pohybové aktivity – cyklistika, procházky po přírodě, lyžování, vodní sporty a další
2. Kulturně-poznávací aktivity – návštěva divadel, muzeí, galerií, koncertů, historických památek, zoologických a botanických zahrad atd.
3. Společenské akce – skauting, náboženská setkání, plesy, obecní zábavy, rodinné oslavy, návštěva sportovních utkání a další
4. Pasivní trávení volného času – sledování televize a filmů, hraní společenských či počítačových her atd.

Důležité je zmínit, že ideálně by měla rodina aplikovat všechny způsoby společného trávení volného času, včetně toho pasivního, který poskytuje možnost relaxace a odpočinku potřebných pro naše zdraví.

Zdraví

Všechny výše zmíněné podkapitoly mají svůj významný vliv na fyzické a psychické zdraví jedince. Jako příklad nám mohou opět posloužit rodiny ze sociálně vyloučených lokalit. Rodiny (nejen) žijící v sociálně vyloučených lokalitách vynakládají nejvíce svých finančních prostředků na bydlení a na ostatní položky rodinného rozpočtu již nezbyvá dostatek financí. Při výběru potravin tedy hraje roli především jejich cena. V těchto rodinách se nekonzumuje dostatek masa, čerstvého ovoce a zeleniny, které jsou obecně dražší.⁹⁶ Špatné stravování má vliv jak na vývoj dítěte, tak na zdraví rodiče. Stres spojený např. s nezaměstnaností a obecně

⁹⁵ Šedivá (2017) str. 69-74

⁹⁶ MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006. ISBN 80-87007-15-8. str. 26-27

špatnou finanční situací rodiny je dalším faktorem, který se negativně odráží na zdraví. Vzniká tak začarovaný kruh. Kvůli nedostatku financí se horší zdraví jedinců, kteří jsou náchylnější k nemocem a úrazům, jež je mohou omezovat v jejich zaměstnání a stěžovat jejich situaci na trhu práce.⁹⁷

Význam socioekonomického statusu rodiny na zdraví je tedy zřejmý. Má však obecně na naše zdraví vliv, jestli žijeme s partnerem, v rodině nebo sami? Průzkumy zkoumající souvislosti mezi manželstvím, partnerstvím a lepším zdravotním stavem jedinců se často velmi rozcházejí. Obecně se však potvrzuje, že lidé žijící v manželském svazku se dožívají vyššího věku (muži zhruba o deset let a ženy o osm).⁹⁸ V Čechách však není vliv rodinného stavu na zdraví jedince tak markantní, protože Češi v manželství se ve stravovacích návycích, fyzické aktivitě či závislostech na alkoholu a cigaretách příliš neliší od jejich nesezdaných spoluobčanů. Zároveň je zde dobrá dostupnost kvalitní lékařské péče, neboť je Česká republika jednou ze zemí s relativně vysokým počtem lékařů na počet obyvatel.⁹⁹ Co se týče duševního zdraví, tak zde již i v českém měřítku najdeme rozdíl mezi nesezdanými jedinci a lidmi v manželském svazku. Vdané ženy a ženatí muži trpí méně často depresivními symptomy než lidé bez partnera.¹⁰⁰ V případě nesezdaných partnerských vztahů, bez ohledu, zda pár má či nemá děti, se potvrzuje, že lidé žijí více individualisticky a jejich společné soužití většinou nemá vliv na zdraví, protože nemají takovou tendenci monitorovat chování partnera nebo ho povzbuzovat ke zdravému životnímu stylu.¹⁰¹

Studie se v tomto ohledu zaměřují především na sledování čtyř hlavních dimenzí – kouření, konzumace alkoholu, fyzická aktivita a zdravá strava.¹⁰² Dle studie HELEN Státního zdravotního ústavu v Praze z roku 2014 souvisí způsob životního stylu se socioekonomickými

⁹⁷ WŁADYNIAK, Ludmiła, Lucie TRLIFAJOVÁ a Michaela KUDRNÁČOVÁ. „Voni kvůli tomudle mě nikde nechtěli...“: Zkušenosti dlouhodobě nezaměstnaných a příčiny jejich postavení na trhu práce. Praha, 2019. Centrum pro společenské otázky – SPOT. str. 28

⁹⁸ BURIÁNKOVÁ, Jitka, Dana HAMPLOVÁ. 2014. „Zdraví a vyhledávání zdravotní péče.“ Pp. 45-64 in Vlachová, K. (ed.). Hodnoty, postoje, chování. Praha: SOU AV ČR. str. 47-49

⁹⁹ ČAPKOVÁ, Naďa a Michala LUSTIGOVÁ. Objektivní a subjektivní očekávaná délka a kvalita života. *Studie HAPIEE* [online]. Milovy: Státní zdravotní ústav, 2009 [cit. 2020-11-09]. Dostupné z: http://www.szu.cz/uploads/documents/chzp/zdrav_stav/HAPIEE/Milovy_2009_HAPIEE_Delka_a_kvalita_zivot_a.pdf

¹⁰⁰ KRATĚNOVÁ, Jana. *Hodnocení zdravotního stavu: Studie HELEN*. Praha, 2015. Systém monitorování zdravotního stavu obyvatelstva ve vztahu k životnímu prostředí: Subsystém 6. Státní zdravotní ústav Praha. str. 4-8

¹⁰¹ HAMPLOVÁ, Dana. *Rodina a zdraví - jejich vzájemné souvislosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2014. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-169-5. str. 41

¹⁰² Hamplová (2014) str. 73

faktory především s kouřením a špatnými stravovacími návyky. Největší vliv má úroveň dosaženého vzdělání a ekonomická situace, což jsou faktory navzájem provázané.¹⁰³

Zajímavé dopady na zdraví jedince má rodičovství. V rovině duševního zdraví se setkáváme s provázaností na hodnotový systém rodičů. Většina lidí toužících po dětech, zakládá rodinu s vizí šťastnějšího a spokojenějšího života. Ve skutečnosti však rodičovství jejich život nemusí nutně učinit lepším, což bývá označováno jako tzv. rodičovský paradox.¹⁰⁴ Nejlépe ho můžeme vysvětlit na ženách inklinujících k tzv. intenzivnímu rodičovství. Tento pojem „odkazuje ke kombinaci představ a postojů, v jejichž základě stojí přesvědčení, že děti jsou zdrojem radosti a smyslu života a že v centru života matky by mělo stát dítě a naplnění jeho potřeb.“¹⁰⁵ Rodičovství v tomto případě nevede ke šťastnému vyvrcholení života matky, ale častěji k depresím, vysokému stresu, pocitu viny, selhání a nedostatečnosti, odvíjejících se od nereálných představ. Naopak u žen, které dítě nestaví do středu svého života je obecně shledáváno, že jejich duševní zdraví je pevnější.

Dopady rodičovství na fyzické zdraví jsou převážně pozitivní. Důležitým faktorem je počet dětí. „Častěji se však při vysvětlení protektivního účinku rodičovství poukazuje na to, že rodiče žijí zdravěji a že přítomnost dítěte rodiče například motivuje k tomu, aby přestali kouřit nebo omezili nadměrné pití alkoholu.“¹⁰⁶ Významný vliv má rodičovství ve stáří rodičů, protože na rozdíl od bezdětných, je u rodičů větší pravděpodobnost zajištění dobré péče o jejich zdraví.

Shrnutí

Život současné české rodiny je významně ovlivněn třemi prvky – zaměstnáním rodičů (jeho podoba, příjem, udržitelnost zaměstnání, časová náročnost), formou bydlení (lokalita, vlastnictví/nájem, velikost a kvalita bydlení, výdaje na zajištění) a schopnostmi nakládat s rodinným rozpočtem (dostatečná příjmová činnost, rozumné nakládání s výdaji). Ty dále mají vliv na množství a způsob trávení volného času i zdraví členů domácnosti. Rodiny řeší problém vybalancování času stráveného v zaměstnání a potřeby určité výše příjmů. Solidarita a spolupráce rodiny orientační s rodinou prokreační vede k lepšímu dosahování cílů a kvalitě života.

¹⁰³ Kratěnová (2015) str. 8

¹⁰⁴ Hamplová (2014) str. 87

¹⁰⁵ Hamplová (2014) str. 93

¹⁰⁶ Buriánková, Hamplová. (2014) str. 50-52

Pro účely didaktického návrhu se jeví jako stěžejní zjištění silného provázání rodinného života s rozpočtem domácnosti. V rámci výuky bývá téma rozpočtu běžně zařazeno, ale s ohledem na jeho vliv mu není věnována dostatečná pozornost. Ovlivňuje nejen způsob trávení času a přístup ke kvalitním potravinám, ale i vztahy v rodině. Tohle všechno by se mělo ve výuce promítnout. Žákům to pomůže porozumět povinnostem světa dospělých i potřebě sociální politiky státu včetně jejích nedostatků.

O rodině z pohledu RVP a ŠVP

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání je závazným kurikulárním dokumentem pro tvorbu školních vzdělávacích programů. Obsahuje seznamy očekávaných výstupů v jednotlivých vzdělávacích oborech i stručné seznamy učiva. Jako celek se ale zaměřuje především na první zmíněné. Jakým způsobem a kam zařazuje téma rodiny v rámci výuky na 2. stupni? Najít bychom ho mohli ve třech vzdělávacích oborech, a to ve výchově k občanství, výchově ke zdraví a etické výchově. Jaké jsou mezi nimi rozdíly v pojetí tématu popíšeme v následujících podkapitolách.

O rodině ve výchově k občanství

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání z roku 2017 zařazuje občanskou výchovu spolu s výukou dějepisu do bloku s názvem Člověk a společnost. Obsah vzdělávacího oboru je rozdělen do pěti sekcí, tj. Člověk ve společnosti, Člověk jako jedinec, Člověk, stát a hospodářství; Člověk, stát a právo a Mezinárodní vztahy, globální svět. Žádná z těchto částí nedefinuje téma rodiny jako svoji součást, avšak jejich očekávané výstupy a učivo se v některých sekcích tématu rodiny přímo dotýkají.

Člověk, stát a hospodářství uvádí jako výstup VO-9-3-02, že žák „sestaví jednoduchý rozpočet domácnosti, uvede hlavní příjmy a výdaje, rozliší pravidelné a jednorázové příjmy a výdaje, zváží nezbytnost jednotlivých výdajů v hospodaření domácnosti, objasní princip vyrovnaného, schodkového a přebytkového rozpočtu domácnosti, dodržuje zásady hospodárnosti a vyhýbá se rizikům při hospodaření s penězi“¹⁰⁷. Žák by měl v rámci tohoto výstupu tedy např. rozlišovat životní náklady jedince a rodiny s nezletilými dětmi. Tato sekce dále v minimální doporučené úrovni úpravy očekávaných výstupů v rámci podpůrných opatření uvádí kromě modifikace výše citovaného výstupu také druhou verzi výstupu VO-9-3-02p. Zde se uvádí, že žák „stručně popíše sociální, právní a ekonomické otázky rodinného života a rozlišuje postavení a role rodinných příslušníků“¹⁰⁸. Předpokládá se tedy, že tento výstup, by měl zvládnout naplnit i běžný žák bez podpůrných opatření.

Člověk, stát a právo obsahuje výstup VO-9-4-06 o tom, že žák „objasní význam právní úpravy důležitých vztahů – vlastnictví, pracovní poměr, manželství“¹⁰⁹. Předpokládá se zde tedy i znalost např. společného jmění manželů, práv a povinností vyplývajících z uzavření

¹⁰⁷ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: MŠMT, 2017 [cit. 2020-12-01].

Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani> str. 59

¹⁰⁸ RVP ZV 2017 str. 59

¹⁰⁹ RVP ZV 2017 str. 60

sňatku nebo rodičovství. Doporučení minimální úrovně pro úpravy očekávaných výstupů opět uvádí vzdělávací cíl konkretizovaný na rodinném životě, který je velmi podobný tomu z části Člověk, stát a hospodářství, tj. žák „uveďte základní informace o sociálních, právních a ekonomických otázkách rodinného života a rozlišuje postavení a role rodinných příslušníků“¹¹⁰.

Člověk ve společnosti pracuje s výstupem VO-9-1-10, kde žák „posoudí a na příkladech doloží přínos spolupráce lidí při řešení konkrétních úkolů a dosahování některých cílů v rodině, ve škole, v obci“¹¹¹. Žák by tedy měl např. navrhnout řešení některých problémů, se kterými se rodina může potýkat (rozvod rodičů, nemoc jednoho z partnerů, zhoršení finančních poměrů rodiny), nebo zmínit cíle, které si může rodina společně klást (naspořit na dovolenou u moře). Můžeme říct, že sekce Člověk jako jedinec na tento výstup navazuje více výstupy. Zmínit bych chtěla především VO-9-2-02, kde žák „posoudí vliv osobních vlastností na dosahování individuálních i společných cílů, objasní význam vůle při dosahování cílů a překonávání překážek“¹¹². Tato sekce navazuje na předchozí zmíněnou také učivem, kde by dítě v rámci osobního rozvoje mělo umět pracovat s životními cíli a plány, životní perspektivou a mělo by se umět adaptovat na životní změny.

Jedinou částí, kde na první pohled lze soudit, že se tématu rodinného soužití nijak nedotýká jsou Mezinárodní vztahy, globální svět, ale není tomu tak. Žák se v rámci této oblasti seznámí s pojmem globalizace i změnami a problémy, které přináší. Globalizace se na formování podoby dnešní rodiny a jejich problémech silně odráží, tudíž i sem bychom naše téma dokázali zařadit.¹¹³

O rodině v ostatních vzdělávacích oborech

V rámcovém vzdělávacím programu se tématu rodiny různými způsoby věnují další dva vzdělávací obory. Prvním z nich je výchova ke zdraví, která téma otevírá z pohledu psychického zdraví a kvality sociálního klimatu pro rozvoj jedince. V očekávaných výstupech bychom to našli přímo popsáno ve VZ-9-1-02, kde žák „vysvětlí role členů komunity (rodiny, třídy, spolku) a uvede příklady pozitivního a negativního vlivu na kvalitu sociálního klimatu (vrstevnická komunita, rodinné prostředí) z hlediska prospěšnosti zdraví“¹¹⁴. Jako minimální doporučenou úroveň pro úpravu očekávaných výstupů pak uvádí VZ-9-1-01p, že žák „chápe

¹¹⁰ Tamtéž

¹¹¹ RVP ZV 2017 str. 57

¹¹² RVP ZV 2017 str. 58

¹¹³ RVP ZV 2017 str. 61

¹¹⁴ RVP ZV 2017 str. 93

význam dobrého soužití mezi vrstevníky i členy rodiny¹¹⁵. Předmět se na téma dívá více z pohledu psychologie (stejně k tomu přistupuje v soupisu svého učiva¹¹⁶), než je tomu u výchovy k občanství, která sleduje spíše formy a procesy fungování rodiny jako systému a vliv na jednotlivce po právní stránce. Výchova k občanství sice také obsahuje učivo věnující se lidským setkáním, vztahům mezi lidmi, zásadám lidského soužití, ale nemůžeme říct, že by se v pojetí tématu rodiny tyto obory překrývaly.

Druhým oborem je etická výchova, která v řadě škol občanskou výchovu doplňuje. V rámcovém vzdělávacím programu je etická výchova vnímána jako mezipředmětový obor a v jejím popisu se přímo uvádí návaznost na učivo jiných předmětů. „Ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost ve vzdělávacím oboru Výchova ke zdraví navazuje na učivo naše škola, obec, region, kraj, lidská setkání, vztahy mezi lidmi, zásady lidského soužití, podobnost a odlišnost lidí, osobní rozvoj, vnitřní svět člověka a lidská práva.“¹¹⁷. V podobném duchu je zde definován i přímý vztah k výchově ke zdraví. Z obou těchto předmětů si vybírá etická výchova svá témata a vytváří tak vzdělávací obor, který má pracovat především s hodnotovými postoji žáků. Ve výpisu učiva bychom našli přímo téma rodiny, které má být pojato ve smyslu „poznání vlastní rodiny a jejích pravidel, práv a povinností v rodině, rolí v rodině, formulací nevyslovených pravidel a očekávání, vnímání hodnoty rodiny, zlepšování atmosféry v rodině a držení úcty ke členům rodiny a stáří“¹¹⁸.

Pojetí výuky o rodině se tedy ve všech předmětech drobně liší a nemůžeme říct, že by bylo stěžejním tématem ani jednoho z předmětů. Každý z nich rozvíjí jiné kompetence žáků. Argument otevírající téma rodinné výchovy, však v případě rámcového vzdělávacího programu, který je pro všechny školy závazný, odpadá, protože tento předmět v něm nijak nefiguruje. Na většině základních škol bychom tento vzdělávací obor hledali také marně a tam, kde bychom jej našli zůstává ještě jako pohrobek Vzdělávacího programu Základní škola, který vešel v platnost roku 1996, a který po zavedení RVP ZV již není aktuálním kurikulárním dokumentem.

O rodině ve školních vzdělávacích programech

Jak však vyplývá již ze samotného názvu dokumentu, RVP poskytuje školám pouze rámeček, na jehož základě si každá škola vytváří svůj vlastní školní vzdělávací program (ŠVP). Přístup škol

¹¹⁵ RVP ZV 2017 str. 94

¹¹⁶ Tamtéž

¹¹⁷ RVP ZV 2017 str. 114

¹¹⁸ RVP ZV 2017 str. 118

ke svým vzdělávacím programům se výrazně liší. Některé školy jen kopírují rámcový vzdělávací program a jiné vytvářejí velmi propracované a obsáhlé dokumenty, které plánují téměř jednotlivé hodiny.

Jaký způsobem však školy zařazují téma rodiny do své výuky? Při hledání odpovědi na tuto otázku bychom se sešli se třemi typy začlenění tohoto tématu – zařazení do výuky občanské výchovy, spojení předmětů občanské výchovy a výchovy ke zdraví a začlenění tématu plně do jiného předmětu nebo příp. jeho vynechání.

1. Zařazení do občanské výchovy

Jako příklad mohu uvést Základní školu Strossmayerovo náměstí na Praze 7, která má ve svém školním vzdělávacím programu výuku o rodině v rámci šesté třídy v okruhu Člověk a společnost. Do tohoto okruhu škola zařadila učivo: rodina, rodinné vztahy, děti, majetek rodiny, manželství.¹¹⁹ V devátém ročníku se pak žáci seznámí se sestavováním rozpočtu domácnosti a právní úpravou manželství a rodičovství.¹²⁰ Podobně k tomu přistupuje také např. Základní škola F. L. Čelakovského ve Strakonici¹²¹ a Základní a mateřská škola U Santošky na Praze 5, která v rámci občanské výchovy dokonce tématu věnuje opravdu velkou pozornost. Součástí učiva 6. třídy zde ŠVP uvádí témata: postavení rodiny v dnešní společnosti, typy rodin, rodinné a příbuzenské vztahy, funkce rodiny, náhradní rodinná péče, sňatek a manželství.¹²²

2. Spojení občanské výchovy a výchovy ke zdraví

Druhým způsobem výuky o rodině, který školy aplikují, je spojení výchovy k občanství a výchovy ke zdraví do jednoho předmětu. Tímto se řada témat, která jsou pro oba předměty společná, propojí v jeden celek. Podobným způsobem byla složená i stará generace učebnic Fraus, která kombinovala výchovu k občanství s výchovou rodinnou. Jako příklad zde mohu uvést Základní školu Benešov (Dukelská 1818), která má ve svém ŠVP předmět Výchova k občanství a ke zdraví, v němž se však

¹¹⁹ ŠVP *Školní vzdělávací program* [online]. Základní škola v Praze 7, Strossmayerovo náměstí 4, platné od 1.9. 2017 [cit. 2020-10-18]. Dostupné z: <http://www.zs-stross.cz/file.php?nid=3380&oid=5826227> str. 184

¹²⁰ ŠVP Strossmayerovo náměstí, Praha str. 186

¹²¹ *Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání: Učíme se hlavou - srdcem - rukama* [online]. Základní škola F. L. Čelakovského, Strakonice, Jezerní 1280, 1.9. 2017n. l. [cit. 2020-10-18]. Dostupné z: <http://www.zsflc.cz/2-stupen-jezerni/dokumenty-skoly/> str. 143-149

¹²² *Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání: „Ne pro školu, ale pro život...“* [online]. Základní škola a mateřská škola Praha 5 – Smíchov, U Santošky 1/1007, 13.9. 2017n. l. [cit. 2020-10-18]. Dostupné z: <https://www.santoska.cz/dokumenty-a-formulare/skolni-vzdelavaci-programy> str. 270

kupodivu tématu rodiny věnuje jen prostřednictvím tvorby rodinného rozpočtu.¹²³

Naopak Základní škola Novoborská na Praze 9, která má předmět s názvem Výchova k občanství, zdravý životní styl, se věnuje našemu tématu v 6. třídě podobně jako školy uvedené u prvního způsobu zařazení výuky o rodině.¹²⁴

3. Začlenění tématu do jiného předmětu (vynechání tématu)

Třetím a posledním způsobem je vyčlenění tématu do jiného předmětu, nebo jeho úplné vynechání. Prvním případem je například Základní škola Křimická na Praze 10, která učivo o rodině kompletně přesunula do 7. ročníku výchovy ke zdraví.¹²⁵

Soukromá základní škola Navis v Dobřejovicích se tématu na 2. stupni nevěnuje vůbec. Občanská výchova je zde začleněna do výuky dějepisu a výchova ke zdraví je úplně vynechána. Místo toho mají žáci etickou výchovu. Ani jeden z těchto předmětů ve školním vzdělávacím programu však učivo o rodině neuvádí. Téma rodiny je totiž probíráno již na prvním stupni v rámci etické výchovy.¹²⁶

Shrnutí

Shrneme-li tyto přístupy můžeme jasně vidět problém, který po zrušení rodinné výchovy nastal. Řada škol pokládá téma za důležité a složité pro něj ve svém školním vzdělávacím programu hledá prostor. Buď občanská výchova ve škole pojímá téma způsobem, který RVP neodpovídá, a drží se především rozložení učiva v učebnicích, čímž se snaží právě rodinnou výchovu suplovat, nebo naopak téma úplně opomíjí. Dle rámcového vzdělávacího programu a předešlých kapitol je ale naprosto zřejmé, že téma do občanské výchovy nepochybně patří.

¹²³ Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání: Škola pro všechny [online]. Základní škola Benešov, Dukelská 1818, Benešov, 1.9. 2016n. l. [cit. 2020-10-18]. Dostupné z:

<https://www.zsben.cz/dokumenty/SVP.pdf> str. 270

¹²⁴ Školní vzdělávací program [online]. Praha: Základní škola NOVOBORSKÁ, Novoborská 371, Praha 9, 1.9. 2018n. l. [cit. 2020-10-18]. Dostupné z: <https://www.novoborska.cz/skola/skolni-vzdelavaci-program> str. 192

¹²⁵ Školní vzdělávací program Základní školy, Praha 10, Křimická314 [online]. Praha, 1.9. 2018n. l. [cit. 2020-10-18]. Dostupné z: <https://www.krimicka.cz/upload/files/pdf/VP-Z%2BKimicka%2B2018.pdf> str. 352-353

¹²⁶ Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání: Škola pro rodinu [online]. Dobřejovice: Základní škola Navis, aktualizováno 1.9. 2017 [cit. 2020-10-18]. Dostupné z: <https://www.zsnavis.cz/Media/UserFiles/Dokumenty/%C5%A0VP%20ZV%20%C5%A0kola%20pro%20rodinu.pdf>

Analýza učebnic a pomůcek

I přes velký technický pokrok umocněný pandemií COVID-19 v roce 2020, zůstává papírová učebnice jedním z důležitých prvků výuky. Můžeme sice usuzovat, že učebnice obecně změní v budoucnosti svou podobu, funkci, způsob zaznamenávání a přenášení textu, ale nedá se předpokládat, že by zcela zanikly, protože jejich typické přednosti mají trvalou hodnotu.¹²⁷ Již dnes sledujeme, že „učebnice doplňuje nebo i nahrazuje úlohu dřívějších učebních osnov a standardů.“¹²⁸ a to zvláště z pohledu rodičů.

Rámcový vzdělávací program uvádí „učebnice, didaktické pomůcky, informační a komunikační techniku a další potřeby a pomůcky umožňující efektivní vyučování a podporující tvořivost a aktivitu žáků“¹²⁹ za zcela nezbytnou materiální podmínku k naplňování tohoto programu. Kvalita používaných učebnic je hlídána prostřednictvím schvalovacího procesu nových učebnic. Česká školní inspekce následně může kontrolovat, s jakými učebnicemi škola pracuje.

Vydávání učebnic je v Čechách podřízeno udělováním schvalovacích doložek Ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy podle směrnice náměstka ministra pro vzdělávání. Ta jasně definuje, co je považováno za učebnici nebo učební text. Po podání žádosti o schválení stanoví ředitel příslušného odboru MŠMT „nejméně dva recenzenty, a to se souhlasem náměstka skupiny pro vzdělávání. [...] Jeden recenzent je odborník zpravidla z vysoké školy, další recenzenti jsou pedagogičtí pracovníci, přičemž nejméně jeden z nich musí vyučovat na škole obdobného zaměření a mít odbornou kvalifikaci pro určený vzdělávací obor.“¹³⁰ Pokud jsou obě recenze kladné, dostane učebnice schvalovací doložku na šest let. Před uplynutím platnosti schvalovací doložky však může nakladatel požádat o její prodloužení. Tento proces má stejné náležitosti jako schválení nové učebnice a učebnice může být používána dalších šest let. Způsob schvalování učebnic MŠMT má zajisté, s ohledem na výše zmíněnou novou funkci učebnic, obrovský vliv na obsah učiva všech vzdělávacích oborů.

Na trhu bychom dnes našli velké množství učebnic občanské výchovy, avšak seznam těch, které mají platnou schvalovací doložku vydaný MŠMT ke dni 8. října 2020, uvádí pouze

¹²⁷ KNECHT, Petr a Tomáš JANÍK. *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2008. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 978-80-7315-174-4. str. 20

¹²⁸ Knecht, Janík (2008) str. 19

¹²⁹ RVP ZV 2017 str. 152

¹³⁰ *Směrnice náměstka ministra pro vzdělávání ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odnímání schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic* [online]. Praha, 30.9. 2013 [cit. 2020-10-29]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic?lang=1>

tří sady učebnic tohoto předmětu s aktuálně platnou doložkou. Jedná se o učebnice nakladatelství Fraus, Nová škola a Albra (případně uváděno SPL-Práce).¹³¹ Učebnice těchto tří nakladatelství/vydavatelství jsem také určila za vhodné pro analýzu k jejich pojetí výuky o rodině, byť bychom se v českých školách setkali i s používáním učebnic, které schvalovací doložku nemají.

SPL-Práce

Učebnice nakladatelství Albra a redakce SPL-Práce byly jedny z těch, které využívaly možnosti vícečetného prodlužování schvalovacích doložek. Občanská výchova pro 6. ročník a její další pokračování pro 7. a pro 8. ročník¹³² od prof. PhDr. Milana Valenty jsou na poli učebnic tohoto vzdělávacího oboru nehasnoucí stálicí. Díl pro sedmý ročník byl poprvé vydán již roku 2003. Některé díly prošly v průběhu let úpravou, avšak postavy Ježoura, Peťana, Edisona a Šomina, které celou učebnicí provádějí, zůstávají i nadále. Učebnice jsou vždy strukturovány do tematických bloků, v nichž jsou na sebe navazující příběhy výše uvedených hrdinů, v jejichž rámci je učivo vykládáno. Každý příběh má rozsah zhruba na tři strany formátu A4, je doplněn ilustracemi Karla Benetky a končí řadou otázek a úkolů. Ačkoliv tato učebnice již nemá platnou schvalovací doložku, je velmi hojně využívána a nová učebnice tohoto nakladatelství je pouze minimálně upravenou verzí této staré.¹³³ Z tohoto důvodu se zde budu nejprve věnovat i původní verzi učebnice a následně jej doplním informacemi o drobných změnách v učebnici nové.

Téma rodiny bychom našli v každém ze tří dílů, ale nejvíce se mu věnuje Občanská výchova pro 6. ročník. Zde bychom našli celou sekci Domov a rodina obsahující jedenáct příběhů. Ne všechny bychom dle jejich obsahu přiřadili k tématu rodiny. Z důvodu velkého rozsahu tématu v učebnici, uvádím názvy a stručný souhrn obsahu kapitol, které do tématu rodiny zapadají, nebo na téma pohlíží z rodinné perspektivy¹³⁴:

4. Moje rodina – členové užšího a širšího rodinného kruhu, tvorba rodokmenu a práce s ním, popis vlastní rodiny

¹³¹ Seznam učebnic s platnou schvalovací doložkou pro základní vzdělávání. *MŠMT* [online]. Praha, 11.11. 2020 [cit. 2020-11-16]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic?lang=1>

¹³² Učebnice pro 9. ročník nemá aktuálně platnou schvalovací doložku MŠMT.

¹³³ VALENTA, Milan, Oldřich MÜLLER a Ivana HAVLÍNOVÁ. *Občanská výchova 6: pro 6. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletých gymnázií*. Ilustroval Lukáš URBÁNEK. Úvaly: ALBRA spol. s r.o., 2015. ISBN 978-80-7361-097-5.

¹³⁴ Tato sekce je v učebnici řazena jako druhá, proto jsou příběhy (kapitoly) k našemu tématu číslovány od čtvrtého výše.

5. Uspořádání bytu – vývoj úrovně bydlení, typy vlastnictví nemovitostí, vybavení domácnosti, nákres půdorysu bytu
7. Rodina, její funkce a náhradní rodinná výchova – biologická, výchovná, ekonomická a citová funkce rodiny, péče o zdraví a vývoj dítěte, formy náhradní rodinné výchovy nezletilých dětí
8. Manželství a rodičovství – zákon o rodině, civilní a církevní sňatek, podmínky uzavření sňatku, plánované rodičovství, antikoncepční metody, vztahy mezi manžely
9. Hospodaření domácnosti – položky rozpočtu, vyrovnaný a nevyrovnaný rozpočet, hospodárné nakládání s penězi, výpočet úroků u spoření v bance
10. Sousedé, hosté a cizí lidé – důvěra k lidem okolo nás, opatrnost při navazování kontaktů, kazuistika nebezpečných situací
11. Domov a jeho přírodní okolí – životní styl a jeho rozdíly na venkově a ve městě, jmenování výhod a nevýhod venkova a města, význam ekologie

Na posledních stranách učebnice autor uvádí, kterých kompetencí má žák pomocí této učebnice dosáhnout a jaké jsou očekávané výstupy. Důležité je zmínit, že žák by se měl prostřednictvím této učebnice naučit „využívání znalostí a zkušeností získaných v jednotlivých vzdělávacích oblastech v zájmu vlastního rozvoje i přípravy na budoucnost“.¹³⁵ Z rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání by mělo dojít mj. k naplnění výstupu ze sekce Člověk ve společnosti: žák „posoudí a na příkladech doloží přínos spolupráce lidí při řešení konkrétních úkolů a dosahování některých cílů v rodině, ve škole, v obci.“¹³⁶ Ze sekce Člověk jako jedinec jmenuje všechny výstupy, kromě VO-9-2-04, kdežto z části Stát a hospodářství pouze, že žák „dodržuje zásady hospodárnosti, popíše a objasní vlastní způsoby zacházení s penězi a se svým i svěřeným majetkem, vyhýbá se rizikům hospodaření s penězi“¹³⁷, ačkoliv bychom mohli říct, že výstupů z této sekce naplňuje více. Jako poslední, pro téma rodiny podstatný výstup uvádí ze sekce Stát a právo: žák „objasní význam právní úpravy důležitých vztahů – vlastnictví, pracovní poměr, manželství“.¹³⁸

¹³⁵ VALENTA, Milan. *Občanská výchova pro 6. ročník: [učebnice pro základní školu]*. Dotisk 4. upraveného vydání. Praha: Práce, 2009. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-2080-424-2. str. 121

¹³⁶ Valenta (2009) str. 121

¹³⁷ Tamtéž

¹³⁸ Tamtéž

Ačkoliv na nás mohou učebnice z této série působit zastarale a neohrabaně, školy o ně stále jeví zájem. K tématům je přistupováno citlivě, ale v pohledu na dnešní rodinu již nejsou dostačující. Pracují totiž s klasickým modelem rodiny skládajícím se ze dvou biologických rodičů a jejich dětí, kteří sdílejí jednu domácnost. To děti podvědomě učí, že tahle podoba rodiny je jediná správná. V porovnání s vlastní rodinou, která často může být neúplná, nebo naopak založená druhým či třetím manželstvím, může vznikat dojem, že rodina vlastní není funkční, ideální, příkladná. Učebnice také nepracuje s krizovými životními situacemi a důležité téma rozvodu je úplně vynecháno.

Bohužel celkem marně bychom doufali, že v nové učebnici tohoto nakladatelství a redakce SPL-práce se cokoliv změní. Učebnice je opět z dílny prof. Milana Valenty, ale již se k němu přidávají také Oldřich Müller a Ivana Havlínová. V úvodu knížky nás čeká značně rozšířená skupina postav, které nás mají učebnicí provázet (přidány dívky, z toho jedna asijského původu), ale velmi záhy zjistíme, že příběhy zůstávají úplně stejné jako v učebnici staré. Příběhy jsou vyprávěny z pohledu hlavního hrdiny, k němuž je sice nově přidáno i jeho dvojče sestra Aneta, ale to se nikdy nedostane ke slovu. Zřejmá snaha neupřednostňovat žádné pohlaví se tak absolutně mívá účinkem. Jediným plus je pracovní sešit, který novou verzi učebnice doprovází.

Fraus

Nakladatelství Fraus je jedním z největších nakladatelů učebnic v ČR. Mezi učiteli bychom našli velké zastánce jejich učebnic a stejně tak velké odpůrce. Důležité je však zmínit, že mezi jednotlivými vzdělávacími obory bychom v učebnicích tohoto nakladatelství našli velké rozdíly ve způsobu zpracování. Na příklad učebnice přírodopisu jsou mnohem více výkladové než učebnice dějepisu, které bývají kritizovány nejhlasitěji. Co se týče učebnic občanské výchovy, tak bych původní generaci učebnic připodobnila právě k učebnicím dějepisným. Jednalo se o učebnice, které byly složeny především z velkého množství úkolů, což některý pedagog uvítá a jiný ne. K nové generaci vydané v letech 2018-2020 bychom mohli říct, že se snaží vyhovět oběma stranám. V učebnicích se objevuje oproti dřívějšímu větší množství výkladového textu a látka není rozdrobena do tak velkého počtu kapitol. Původní generace učebnic byla také velmi specifickou tím, že v sobě oficiálně pojila dva vzdělávací obory, občanskou a rodinnou výchovu. Část učebnice pro každý ročník, tak tvořila látka zabývající se rodinným životem.

Zajímavým zjištěním bylo, že nakladatel na svých webových stránkách uvádí platnou schvalovací doložku i pro učebnice starší generace¹³⁹, ale oficiální dokument MŠMT je už v seznamu schválených učebnic neuvádí. Můžeme v něm najít pouze generaci novou. Poslední díl učebnice občanské výchovy pro 9. ročník doložku získal v srpnu tohoto roku.¹⁴⁰

V rámci rozboru se budeme věnovat nové generaci učebnic, v nichž se tématu rodiny nejvíce věnuje díl určený pro šestý ročník, stejně jako tomu je i u jiných nakladatelství. Stará generace učebnic Občanské výchovy byla půlená s rodinnou výchovou, což se v nové generaci již nevyskytuje. V obsahu tohoto dílu najdeme část s názvem Rodinný život, která v sobě skrývá 15 kapitol, tj. nejvíce ze všech částí učebnice a tvoří tak objemově zhruba čtvrtinu publikace. Pro velký rozsah opět uvádím stručný souhrn kapitol s jejich názvy:

Rodina – úvod do tématu, úplná a neúplná rodina, rodina pohledem společnosti, předsudky, význam rodiny pro člověka

Rodina – postavení a role ženy a muže – pracovní vs. rodinný život, mateřská a otcovská dovolená, role v rodině, stereotypní vnímání rolí muže a ženy,

Příbuzenské vztahy – rodokmeny a jejich význam a tvorba, pojmenování některých příbuzenských vztahů

Manželství je smlouva, slib a přísaha – právní podmínky uzavření manželství, registrované partnerství, polygamie, problematika dětských sňatků, dokumenty potřebné k uzavření manželství, svatební tradice

Rodina – místo návratů – rodičovská láska, vztahy v rodině

Děti – pokračování našeho života – fáze lidského života, porod, příchod nového člena rodiny, puberta, lidská sexualita

Rodina – ostrov bezpečí – rizikové vztahy uvnitř rodiny, příklady nebezpečných situací, s nimiž se může dítě setkat, alkohol, drogy a jiné závislosti,

Rodina dělá z domu domov – hospodaření domácnosti, příjmy a výdaje, lidské hodnoty, význam peněz, způsoby nabytí majetku, rodinný rozpočet, chudoba

¹³⁹ Doložky MŠMT - Učebnice. *FRAUS* [online]. [cit. 2020-12-01]. Dostupné z: <https://ucebnice.fraus.cz/cs/onas/dolozky-msmt>

¹⁴⁰ Seznam učebnic MŠMT (listopad 2020)

Rodina jako vzor a příklad – význam a vliv výchovy na jedince, učení se nápodobou, mezigenerační učení, společenský život rodiny a způsoby chování, denní rytmus a organizace času

Když vlastní rodina chybí – formy náhradní rodinné péče a ústavní výchovy, příčiny nutnosti umístění dítěte do náhradní rodinné péče

Pomoc na dálku – adopce na dálku a její význam

Vliv rodiny na rozvoj osobnosti dítěte – vliv osobnosti rodiče na vývoj osobnosti dítěte,

Komunikace – její formy a význam pro život člověka ve společnosti

Komunikace v rodině – význam kompromisu pro dobré rodinné klima, zásady chování v rodině, udržování dobrých rodinných vztahů, emoce

Modelové situace a hry zaměřené na osvojení komunikačních dovedností – hra na spisovatele, hra na kramáře, hra na rodiče a děti, namlouvací hry a další

Na první pohled je jasné, že ze všech zmiňovaných učebnic, tato věnuje tématu opravdu hodně pozornosti. Šíře nabízených témat dává pedagogovi prostor na výběr. Otázkou je, zda se tomu v učebnici neděje na úkor témat jiných a jestli množství odpovídá významu tématu rodiny v rámcovém vzdělávacím programu. Po didaktické stránce je učebnice zajímavá množstvím literárních textů, jejichž rozbor má sloužit k vysvětlení tématu. Najdeme zde od české klasiky v podobě básně Jaroslava Seiferta ze sbírky *Maminka*¹⁴¹ až po úryvek ze *Sociologie* od Anthony Giddense¹⁴².

Učebnice se očividně snaží nevytvářet v dětech stereotypní vnímání ženských a mužských rolí a snaží se bourat stigma jako je chudoba, rodiny s nejednotným příjmem atd. Můžeme zde také vidět snahu o rovnocenný přístup k manželství a registrovanému partnerství, avšak obrazový materiál učebnice tomu již neodpovídá. Všechny vyobrazené páry tvoří heterosexuální dvojice bílé pleti, což by samozřejmě v české učebnici občanské výchovy nebylo nic špatného, kdyby jediní zástupci tmavé barvy pleti nebyli vyobrazeni v kapitole *Pomoc na dálku*. V této kapitole jsou použity dvě fotografie. Na první je dospělý muž tmavé

¹⁴¹ JANOŠKOVÁ, Dagmar, Monika ONDRÁČKOVÁ, Zdeněk BROM, Anna ČEČILOVÁ a Dagmar ŠAFRÁNKOVÁ. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia. 2.*, upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2019. ISBN 978-80-7489-450-3. str. 32

¹⁴² Janošková (2019) str. 44

pleti s krvácejícím dítětem v náručí¹⁴³ a na druhé je černošský chlapec se samopalem.¹⁴⁴ Takovému nakládání s obrazovým materiálem považují v rozporu s rámcovým vzdělávacím programem, který klade důraz na průřezová témata, jejichž součástí je i multikulturní výchova. Na konci učebnice se ve výchovných a vzdělávacích strategiích ve vztahu ke kompetencím ve výuce OV dočteme, že prostřednictvím této učebnice se žák „učí respektovat příslušníky jiných ras, náboženství a dalších minorit.“¹⁴⁵ Z mého pohledu k tomu obrazový materiál učebnice nijak nevede.

Jako další problematický prvek této učebnice vnímám úkoly, které na žákovi vyzvídají informace o jeho rodinném životě. Cílem těchto otázek a úkolů je vtáhnout žáka do tématu, ale za cenu narušení žákova soukromí. Pedagog tím nutí dítě do sdílení intimních informací, které může být pro žáka velmi nekomfortní a vést k nezdravému srovnávání jeho zázemí se zázemím jeho spolužáků. Na ukázkou bych uvedla úkol ze strany 44 k tématu Rodina jako vzor a příklad: „K čemu tě vede tatínek, co tě učí maminka? Máte nějaké společné zájmy? Co na svých rodičích obdivuješ? Čím se jim podobáš? Zapiš si svoje názory. Následně o nich diskutuj se spolužáky.“. Příručka pro učitele bohužel úkol nijak nerozvádí a pouze kopíruje zadání z učebnice, jako tomu činí i ve všech jiných jejích částech.

V očekávaných výstupech autoři pro tuto část učebnice uvádějí, že žák:

- dokáže vysvětlit význam rodiny pro vývoj člověka
- na příkladech dokládá význam spolupráce při řešení úkolů v rodině
- uvědomuje si postavení rodiny ve společnosti
- rozeznává typy rodiny
- jmenuje a vysvětluje funkce rodiny.¹⁴⁶

Nová škola

Dalším velkým nakladatelstvím, které má aktuálně platnou schvalovací doložku pro učebnice občanské výchovy je Nová škola. Učebnice Výchova k občanství vyšly v ucelené řadě a poprvé získaly schvalovací doložku MŠMT již v roce 2008. Díl, který obsahuje kapitolu věnující se rodině, je opět určený pro šestou třídu ZŠ. I tato učebnice využívá možnosti opakovaného

¹⁴³ Janošková (2019) str. 50

¹⁴⁴ Tamtéž

¹⁴⁵ Janošková (2019) str. 120

¹⁴⁶ Janošková (2019) str. 119

udělení doložky. Naposledy se tak stalo roku 2019 a jednalo se již o 4. aktualizované vydání. Pro tuto analýzu jsem použila vydání z roku 2012.

V učebnici bychom našli téma rodiny rozebrané v kapitole s názvem Život v rodině, která se dělí celkem na 4 podkapitoly a je zakončena dvojstranou věnovanou opakování. Zde uvádím opět stručný přehled názvů podkapitol a souhrn jejich obsahu:

1. Rodina má mnoho členů – definice rodiny, rodokmen
2. Rodina má mnoho podob – podoby rodiny, širší a užší rodina, náhradní rodinná péče, adopce na dálku
3. Rodina a její zvyklosti – rodinný řád, zvyky a rituály v rodině, svatba z pohledu práva i zvyklostí, manželství a partnerství, povinnosti manželů, registrované partnerství
4. I rodina se někdy neshodne – konflikt a jeho řešení, způsoby chování při konfliktu, vzájemná komunikace, tolerance

Autoři v očekávaných výstupech této kapitoly uvádějí¹⁴⁷, že žák:

- si uvědomí význam domova pro děti i dospělé
- vžije se do pocitů osamělých lidí a bezdomovců
- vyjádří význam společných chvil v rodinném kruhu
- v návaznosti na učivo dějepisu 6. ročníku objasní historii rodiny
- pěstuje pěkný vztah k rodičům, sourozencům, prarodičům a příbuzným
- zamýšlí se nad soudobým postavením mužů a žen v rodině
- dokáže objasnit pojmy „náhradní rodinná péče“, „adopce“, „adopce na dálku“, „pěstounská péče“
- vysvětlí smysl SOS dětských vesniček, dětských domovů a kojeneckých ústavů

Z obsahu učiva i očekávaných výstupů je jasně zřetelná snaha autorů o silnou vazbu na průřezové téma multikulturní výchovy a mezipředmětovou vazbu s dějepisem. Obojí najdeme jak v textové části učebnice a obrazových přílohách, tak jako součást úkolů a otázek. Dějepisu je využito například v části věnující se rodokmenu, která pracuje s rodokmenem českých králů ve 14. a 15. století.¹⁴⁸ Ve spodní liště najdeme na každé straně překlad jednoho až dvou slov, která se váží k tématu, do němčiny a angličtiny. Nejnázornějším příkladem propojení

¹⁴⁷ SKÁCELOVÁ, Jana a Lenka MRÁZOVÁ. *Výchova k občanství 6: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. 7. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, 2019. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-074-2. str.70

¹⁴⁸ Skácelová (2019) str. 20

s multikulturní výchovou je výběr obrazového materiálu doprovázejícího část Podoby rodiny. Zde najdeme kromě české rodiny také rodinu čínskou a pro ukázkou rodiny tvořené jedním rodičem použili autoři též fotografie Asiatů.¹⁴⁹

Za důležité považuji zmínit přístup učebnice k rovnosti pohlaví. Jako vhodná ukáзка může sloužit text k tématu mateřských center: „Jsou to místa, kam mohou chodit matky nebo otcové, kteří jsou na rodičovské dovolené.“¹⁵⁰. Tímto se žáci učí, že otec může být aktivním článkem rodiny při výchově dětí, která nemusí záviset pouze na matce. Učebnice přistupuje rovným způsobem také k rodinám heterosexuálních a homosexuálních párů, což se bohužel neprojevuje v obrazovém materiálu, avšak v textové části ano. Najdeme zde část věnovanou registrovanému partnerství, která zaujímá stejný rozsah jako manželství a je i stejně graficky zpracována.¹⁵¹

Velmi oceňuji, že úkoly, které v učebnici najdeme, respektují soukromí žáka a nevyzvídají na něm intimní informace. Najdeme tu sice úlohy, které se obracejí na dotazování rodičů, ale jsou zadány takovým způsobem, že je zde vynechána pozice učitele. Proces učení probíhá jen mezi žákem a rodičem. Např. „Zeptejte se rodičů, jak probíhaly důležité události v jejich společném životě, např. rozhodnutí o společném soužití, svatba, vaše první narozeniny, křtiny. Proč je považují za důležité a co jim tyto události přinesly?“¹⁵² Na rozdíl od úkolů v učebnicích nakladatelství Fraus zde nedochází k nezdravému srovnávání se spolužáky.

Za přínosnou považuji také část věnovanou opakování na konci kapitoly. Čtyři z pěti úkolů se věnují práci s pojmy a jeden úkol je tvořen otevřenými otázkami napříč celou kapitolou, ve kterých žáci mohou projevit také vlastní názory a postoje.¹⁵³

Jiné učební pomůcky

K většině učebnic obecně bychom na českém trhu našli i pracovní sešity. Co se týče občanské výchovy, tak toto pravidlo neplatí stoprocentně. Z výše uvedených učebnic, totiž překvapivě nemá pracovní sešit nakladatelství Fraus, ani Nová škola. K dostání je pracovní sešit vycházející z učebnice SPL-Práce od Milana Valenty, Oldřicha Müllera a Ivany Havlínové. Nakladatel na svých webových stránkách k pracovnímu sešitu uvádí: „Část otázek a úkolů je zpracována formou dramiky. V části nazvané Co ještě dokážete jsou zařazeny další informace

¹⁴⁹ Skácelová (2019) str. 22

¹⁵⁰ Tamtéž

¹⁵¹ Skácelová (2019) str. 28 a 29

¹⁵² Skácelová (2019) str. 27

¹⁵³ Skácelová (2019) str. 34

k tématům jednotlivých kapitol a hlavně rozšiřující úkoly, z nichž některé jsou dlouhodobé a představují formu miniprojektů či projektů. Zápisky z deníků obou hlavních hrdinů Romana a Anety mají charakter základního učiva a jsou vhodné pro zápis na tabuli (opis do sešitu).“¹⁵⁴.

Naopak nakladatelství Taktik vydalo pracovní sešity Hravá občanská výchova, ke kterým bychom učebnice na českém trhu hledali jen těžko. Na webových stránkách nakladatelství Taktik jsou k dispozici ukázky těchto sešitů. Z jejich obsahů zjistíme, že téma rodiny je stejně jako u jiných nakladatelství zařazeno do šestého ročníku. Můžeme zde také vidět, že obecně se zde ve velké míře pracuje s pojmy formou doplňovaček a křížovek. Např. úkol číslo 4 na straně 21 tvoří čtyřsměrka, ve které mají žáci najít 7 funkcí rodiny, vypsát je do políček vedle čtyřsměrky a vysvětlit.¹⁵⁵ V případě, kdy neexistuje učebnice, která by tyto pojmy jmenovala, je úkol pro děti velmi složitý, protože nevědí, jaká slova mají hledat.

Pokud se rozhodne učitel věnovat tématu rodiny ve výuce větší pozornost, může sáhnout také po publikaci s názvem Na cestě k vlastní rodině – kapitoly z rodinné výchovy autorů Anny Babanové, Martina Járy, Jozefa Miškolci a Ireny Smetáčkové. Pro učitele je publikace k dispozici na portálu Národního pedagogického institutu, a ačkoliv je poměrně rozsáhlá, učitel občanské výchovy z ní může vybrat pouze pro jeho výuku zajímavé kapitoly, texty či komiksy. Pro příklad zde najdeme kapitolu Komunikace v rodině¹⁵⁶, která se často vyskytuje také v učebnicích občanské výchovy. Za největší přínos této publikace bych označila snahu jít nebojácně proti stereotypům, protože i v obrazové části jsou znázorněné homosexuální páry.

Shrnutí

Důležité je, upozornit na význam dnešních učebnic, které zvláště pro rodiče slouží jako doplnění nebo nahrazení dřívějších učebních osnov a standardů. Učebnice dnes mají významný vliv na to, co, kdy a jak se ve vzdělávacích oborech učí. Řada škol podle nich dokonce tvoří své školní vzdělávací programy.

Pojetí tématu v učebnicích s aktuálně platnou schvalovací doložkou je překvapivé v tom, jak moc jsou si všechny tři sady učebnic obsahem témat podobné. Liší se jen v pár kapitolách, ale velký rozdíl je ve zpracování učebnic. Každá varianta si mezi učiteli najde své

¹⁵⁴ Občanská výchova 6.ročník ZŠ - pracovní sešit NOVĚ. ALBRA [online]. [cit. 2020-11-03]. Dostupné z: <https://www.albra.cz/obcanska-vychova-6-rocnik-zs-pracovni-sesit-nove.html>

¹⁵⁵ DVOŘÁKOVÁ, Klára, Anna GÉRINGOVÁ, Martina MLYNÁŘOVÁ, Soňa ŽALOUDKOVÁ a Kateřina ŠRÁMKOVÁ. *Hravá občanská výchova 6: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Ilustroval Hana VAVŘINOVÁ. Praha: Taktik, 2017-. ISBN 9788075630469. str. 21

¹⁵⁶ SMETÁČKOVÁ, Irena. *Na cestě k vlastní rodině: kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Otevřená společnost, 2008. ISBN 978-80-87110-12-6. str. 53-65

zastánce. Na základě provedené analýzy však hodnotím jako nejzdařilejší učebnici nakladatelství Nová škola, která efektivně naplňuje průřezová témata a obsahuje úkoly zohledňující udržování soukromí žáků.

Didaktický návrh

Shrneme-li si problémy, kterým musí dnešní rodina čelit, a které jsou příčinami konfliktů a často i jejich rozpadů, dojdeme k zjištění, že kurikulum občanské výchovy, tak, jak jej uvádí rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, je zahrnuje prakticky všechny. Je tomu tak, ačkoliv by se mohlo zdát, že se tématu rodiny příliš nevěnuje, protože to neuvádí doslovně. Nejsou zde v takovém rozsahu konkrétně jmenovány výstupy cílící na prevenci v rámci rodinného prostředí, avšak v každé sekci tohoto vzdělávacího oboru najdeme jako očekávaný výstup nabytí kompetence, která má zásadní vliv na současný i budoucí rodinný život žáků. Z tohoto důvodu považuji za důležité v rámci didaktiky občanské výchovy pohlížet na rodinu, jako na téma, které by nemělo být tímto vzdělávacím oborem opomíjeno.

Strategie vzdělávací politiky ČR 2030+ si jako jeden z hlavních cílů pokládá „zaměřit vzdělávání více na vzdělávání kompetencí potřebných pro aktivní občanský, profesní i osobní život“¹⁵⁷ a zároveň klade důraz na využití formativního hodnocení nad rámec hodnocení známkou.¹⁵⁸ Předkládaný didaktický návrh proto přináší koncepci hodin v takové podobě, aby návrh obstál i při zavedení kurikulárních změn, které nás čekají.

Jak již bylo zmíněno v analýze tématu v rámcovém vzdělávacím programu, občanská výchova není jediným vzdělávacím oborem, který by s tématem rodiny pracoval. Pohled tohoto předmětu na dané téma se ale od přístupu např. výchovy ke zdraví liší. Témata hodiny tohoto návrhu jsem vybrala na základě poznatků předložených v teoretické části práce a očekávaných výstupů RVP pro výchovu k občanství. Hlavním kritériem bylo postihnout takové životní situace, se kterými se žáci v rodině setkají (nebo mohou setkat) a budou v nich muset činit rozhodnutí mající vliv na jejich další vývoj. Zároveň jsem považovala za důležité, aby každé téma poskytovalo vhled do provázanosti jednotlivých částí rodinného života. Např. sestavování rodinného rozpočtu je spojeno se vztahy v rodině, řešení krizových situací je provázáno s přestavbou rodinného rozpočtu a změnou rozvržení péče o domácnost atd.

Použité metody a pojetí témat hodin vede k rozvíjení průřezových témat rámcového vzdělávacího programu, konkrétně osobnostní a sociální výchovy a multikulturní výchovy. Důležitým prvkem jsou odlišnosti žáků a jejich osobní vklad do výuky. Obecně platí, že čím větší je diverzita třídy, tím více různých názorů a postojů se ve výuce objeví. Např. žák

¹⁵⁷ Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+ [online]. Praha: MŠMT, 2020 [cit. 2020-10-18]. ISBN 978-80-87601-46-4. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/54104> str. 16

¹⁵⁸ Strategie 2030+ str. 18

vietnamského původu a žák z české rodiny budou mít jiný přístup k tvorbě rodinného rozpočtu. Při jeho sestavování si tak budou muset vyjasnit své hodnotové postoje a navzájem se lépe poznají.

Jelikož se jedná o velmi citlivé téma, sestavila jsem stručný manuál pro učitele, který poskytuje rady pro přípravu i samotnou výuku tohoto tématu tak, aby nedocházelo k narušení soukromí žáků a nevhodným hodnotícím soudům osobního života všech aktérů. Žáci by měli z hodin odcházet s pocitem důvěry v sebe sama. Měli by věřit, že si v rodinném životě povedou dobře a náročné situace zvládnou.

Metody výuky a role učitele

Z popisu průběhu navržených hodin a vytyčených cílů je zřejmé, že výsledkem tohoto tematického bloku není zapamatování si jasně vymezeného penza znalostí, ale nabytí kompetencí potřebných pro život v rodině i ve společnosti obecně. Dochází tedy k takovému kompetenčnímu učení, ke kterému vybízí rámcový vzdělávací program i odborná veřejnost. S tímto trendem se můžeme setkat také ve Strategii vzdělávací politiky ČR do roku 2030+, která byla v říjnu roku 2020 schválena Vládou ČR.¹⁵⁹ Zde je jasně formulováno, že bude kladen důraz na využívání znalostí ke kreativním aktivitám a týmové spolupráci a že je nutné, aby si školy a jejich pedagogové osvojili přístup orientovaný na rozvoj klíčových kompetencí žáků.¹⁶⁰

Drtivě převažující formou organizace výuky tohoto návrhu je kooperativní výuka. Díky učení organizovanému ve skupinách je umožněno věnovat více prostoru a zvýšenou pozornost vzájemné komunikaci žáků a tím právě kompetenční učení intenzivně rozvíjet. Soutěživost je potlačena a více prostoru dostává spolupráce jak uvnitř skupin, tak mezi nimi. K naplnění takové formy výuky je třeba „opustit představu jednostranného řízení vyučovacího procesu učitelem, jehož role se mění. Je osvobozen od neustálého výkladu a ukázkování, zaujímá roli koordinátora a poradce.“¹⁶¹

Celý tematický blok je koncipován na základě heuristické metody výuky. Na první pohled by se nám mohlo zdát, že jde spíše o metodu problémového výkladu, avšak organizační forma výuky popisovaná výše mění proces učení na straně žáka. Oproti metodě problémového výkladu zde dochází k převážně samostatnému řešení úkolů žáky, navazování na zkušenosti

¹⁵⁹ Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2020-10-18]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategie-2030>

¹⁶⁰ Strategie 2030+ str. 26

¹⁶¹ KALHOUS, Zdeněk a Otto OBST. *Školní didaktika*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-571-4. str. 303

žáků, a především pochopení podmínek pro vyřešení problému.¹⁶² Obě metody ale povyšují úroveň osvojování učiva dle Bloomovy taxonomie na pozici aplikace a vyšší. Vytvářejí předpoklady pro osvojení algoritmů, které by si žáci mohli přenést do osobního života.¹⁶³

Žáci v hodinách pracují pomocí inscenace, což jim umožňuje držet si odstup od soukromí jejich vlastních rodin. Pomocí nestrukturované inscenace se tak vyvarují střetům mezi jejich rodinami a umělým ideálem rodiny.¹⁶⁴ Tato metoda jim naopak pomůže nahlédnout do zákulisí situací ve vlastní rodině bez hodnotících soudů a pochopit, proč se některé věci dějí. Jedná se o participační metodu doplněnou metodou situační a případovou a dialogem v plénu skupiny.¹⁶⁵

Manuál pro učitele na bezpečnou výuku o rodině

Téma rodiny je pro všechny velmi citlivé a je třeba postupovat opatrně, aby nedošlo k nepříjemným konfrontacím, které mohou být pro žáky traumatizující. Učitelé může pomoci minimalizovat tyto situace dodržení několika pravidel práce. Tyto zásady jsou sestaveny na základě doporučení vycházejících z metodiky Hany Kasíkové ke kooperativnímu učení¹⁶⁶, didaktiky osobnostní a sociální výchovy Josefa Valenty¹⁶⁷ a příručky psychologie pro učitele od Davida Fontany¹⁶⁸. Pravidla užitečná pro tento didaktický návrh by se dala shrnout do šesti bodů a ty následně rozdělit do tří sekcí dle fáze práce učitele. První fází je příprava hodiny, druhou samotné provedení výuky a třetí hodnocení výsledků žáků.

Ve fázi přípravy by učitel měl:

1. Seznámit se detailně s prostředím a klimatem třídy¹⁶⁹

Pokud není sám třídním učitelem, je vhodné, aby se kolegy zeptal, zda nejsou ve třídě žáci, kteří aktuálně řeší např. rozvod rodičů, nebo jsou z dětských domovů či v pěstounské péči. Zjištěné skutečnosti by měl učitel respektovat a uvážlivě vybrat vhodné aktivity do hodin, formulaci a případně konkrétnější nastavení kritérií úkolů.

¹⁶² Kalhous, Obst (2009) str. 312

¹⁶³ Kalhous, Obst (2009) str. 311

¹⁶⁴ Kalhous, Obst (2009) str. 325

¹⁶⁵ Tamtéž

¹⁶⁶ KASÍKOVÁ, Hana. *Učíme (se) spolupráci spoluprací*. 2., rozš. vyd. Kladno: AISIS, 2009. Dokážu to? ISBN 978-80-904071-6-9.

¹⁶⁷ VALENTA, Josef. *Didaktika osobnostní a sociální výchovy*. Praha: Grada, 2013. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4473-5.

¹⁶⁸ FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Vyd. 4. Přeložil Karel BALCAR. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0741-2.

¹⁶⁹ Fontana (2014) str. 343

2. Zvážit spolupráci s dalšími kolegy¹⁷⁰

V případě, že po seznámení se s prostředím třídy, učitel vyhodnotí některé z témat pro výuku za problematické nebo náročné na dobré klima třídy a psychickou pohodu žáků, neměl by se bát přizvat ke spolupráci buď své kolegy z pedagogického sboru (školního psychologa, metodika prevence) či odborníka mimo prostředí školy (např. zástupce z neziskové organizace apod.). Výuku s nimi může konzultovat, nebo hodinu postavit společně s nimi.

V rámci provedení výuky by učitel měl:

3. Zřetelně vysvětlit cíl hodiny v jejím úvodu¹⁷¹

V dnešní době by pro učitele měl být tento bod již samozřejmostí, avšak při výuce o rodině jej shledávám klíčovým pro hladký průběh hodiny. Je důležité žákovi vysvětlit, proč se ptáme na něco, co se ho osobně dotýká, a proč by měl participovat na průběhu hodiny. Osobní přínos totiž pro žáky nemusí být čitelný a je nutné ho přesně formulovat a vyslovit. Určení cíle hodiny je navíc obzvlášť nutné v případě využití formativního hodnocení.

4. Respektovat soukromí žáka¹⁷²

Učitel by neměl na žákovi vyzvídat informace z jeho rodinného zázemí, pokud se žák nerozhodne je ve třídě sám sdílet. Zároveň s tím by neměl informace nijak hodnotit nebo komentovat. Každá rodina je unikátní a její fungování, byť nám osobně může přijít nezvyklé, může být naprosto bez problémů. Žák může po neuváženém komentáři učitele odcházet z hodiny s traumatickým zážitkem, nebo domněním, že je v jeho rodině něco špatně, ačkoliv tomu tak nemusí být. Respektováním soukromí žáka se také vyhneme nedorozuměním a konfliktům se zákonnými zástupci.

5. Tvořit příjemné klima třídy¹⁷³

V případě nastavení příjemného klimatu ve třídě, mohou žáci vnést do hodiny svá vlastní témata, např. záležitosti, které je trápí nebo témata, kterým nerozumí. Žáci se otevřou a budou potřebovat vyslechnout, poradit, a upřímně nebo fundovaně odpovědět. Chceme-li, aby v tomto pokračovali i do budoucna, musíme na to adekvátně reagovat. Stejně tak pokud chceme, aby se žáci vůbec v hodině otevřeli k debatě o takto citlivých tématech, musíme být otevření i my,

¹⁷⁰ Kasíková (2009) str. 142

¹⁷¹ Kasíková (2009) str. 142

¹⁷² Fontana (2014) str. 40

¹⁷³ Valenta Josef (2013) str. 95-98

učitelé. Mohou nastat situace, kdy se dítě zeptá na náš osobní život, což by bylo možné vyhodnotit jako snahu o provokaci nebo neslušnost, ale v tomto tématu se může jednat o zaujetí nebo potřebu porovnat své zázemí s někým koho si váží. Stejně tak mohou nastat např. situace, kdy se dítě projeví nějakým pošklebkem nebo se začne mračit. Může jít o projevení názoru k tématu diskuze, který dítě nedokáže formulovat slovy. Tyto projevy je dobré vnímat a v hodinách reflektovat, protože to může pomoci k lepšímu porozumění na straně žáka a zároveň tím žáka do diskuze lépe zapojíme.

V průběhu hodnocení by měl učitel:

6. Hodnotit formativně¹⁷⁴

Cílem tohoto bodu není tvrdit, že by se měl učitel úplně oprostít od klasického hodnocení známkou, ale chci poukázat na to, že průběžné hodnocení výsledků žáků je v případě tohoto tématu mnohem efektivnější a učitel i žáci dostanou přesnější informace o průběhu vzdělávání.¹⁷⁵ Důležitá je zpětná vazba jak ze strany učitele, tak ze strany žáků a v ideálním případě by měla proběhnout v rámci každé hodiny z tohoto návrhu (počítá se s nimi i v časových scénářích).¹⁷⁶

Rozvržení, obsah a popis výuky

Tematický celek je koncipován ve dvou typech hodin: pevných a variabilních. Pevné hodiny jsou úvodní hodina, závěrečná hodina a reflexe celého bloku. Tyto hodiny jsou nezbytnou součástí tematického celku a nelze je vynechat. Variabilní hodiny se pak zabývají jednotlivými konkrétními tématy. Žáci v úvodní hodině vytvoří skupinu, jež bude představovat jejich rodinu pro práci v dalších hodinách. Tyto skupiny zůstávají stejné až do konce výuky tohoto tematického bloku. Následují hodiny variabilní. Učitel si buď může vybrat jen některé z nabízených hodin dle svého školního vzdělávacího programu, nebo může použít všechny. Tímto výběrem se návrh přizpůsobuje školním vzdělávacím plánům. Flexibilita návrhu umožňuje se např. více zaměřit na rodinu z pohledu vztahů a krizových situací nebo na hospodaření domácnosti.

Po výuce vybraných variabilních hodin následují opět dvě hodiny pevné, tj. závěrečná hodina a reflexe tematického bloku. Závěrečná hodina slouží jako jeden z hlavních zdrojů pro

¹⁷⁴ Kasíková (2009) str. 68-69

¹⁷⁵ STARÝ, Karel a Veronika LAUFKOVÁ. *Formativní hodnocení ve výuce*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1001-6. str. 13

¹⁷⁶ Viz. Hodnocení výsledků žáků

hodnocení práce jednotlivých žáků. Konečná reflexe tematického bloku poskytuje prostor pro sebehodnocení, diskuzi a pomáhá žákům zhodnotit, zda došlo k naplnění učitelem vytyčených cílů.

V průběhu celé práce žáci vytváří svá rodinná portfolia skládající se pracovních listů každé vyučované hodiny¹⁷⁷.

Na základě poznatků z teoretické části jsem vytyčila následující témata hodin:

1. Úvodní hodina: Rodina a její příběh – členové užší a širší rodiny, vznik rodiny a její fáze
2. Variabilní hodiny:
 - a) Rodinný rozpočet – příjmy a výdaje rodiny, sociální dávky, spoření a investice
 - b) Domácí práce – dělba práce, neplacená práce, management domácnosti, genderové stereotypy
 - c) Krizové životní situace – dluhy, exekuce, úmrtí v rodině, nemoci a úrazy v rodině, ztráta zaměstnání, závislosti
 - d) Rodinné vztahy – reflexe rodinných vztahů, emoce v rodině, rodinné koalice, prevence a řešení problémových situací, rozchod/rozvod partnerů
 - e) Vybavení domácnosti – formy bydlení, investice do domácnosti, výdaje na bydlení
 - f) Volný čas – možnosti využití volného času, organizace společného trávení volného času, jeho financování, přínos pro rodinné vztahy, vývoj jedince, psychické i fyzické zdraví
3. Závěrečná hodina: Vliv rodiny na vývoj jedince – hodnocení práce, evaluace
4. Reflexe tematického bloku – shrnutí příběhů, prohlídka portfolií, diskuze, sebehodnocení žáků

Pro nejefektivnější vývoj práce žáků doporučuji začít variabilní část tematického bloku hodinou Rodinný rozpočet. Žáci si zde vytvoří podklady pro práci v dalších hodinách. Dle svého rozpočtu budou např. vymýšlet způsoby trávení volného času nebo zvažovat přestěhování do jiného typu obydlí (např. do menšího nebo většího bytu). Stěžejním je také umístění hodiny Krizové životní situace, jelikož tato hodina má vliv na podobu skupin. Ovlivní je při dalším rozhodování a je tedy dobré hodinu naplánovat doprostřed tematického bloku, aby mohli žáci vidět a popsat rozdíl.

¹⁷⁷ Viz. Přílohy

Úvodní hodina

Učivo: členové užší a širší rodiny, vznik rodiny a její fáze

Naplňované výstupy RVP: VO-9-1-10 posoudí a na příkladech doloží přínos spolupráce lidí při řešení konkrétních úkolů a dosahování některých cílů v rodině, ve škole, v obci

Průřezová témata: osobnostní a sociální výchova, multikulturní výchova

Mezipředmětová vazba: český jazyk a literatura – slohová práce

Rozvoj kompetencí: komunikativní, sociální a personální

Cíle hodiny: Žáci vytvoří vyprávění popisující první fáze vývoje rodiny.

Popis průběhu hodiny:

Učitel představí žákům nový tematický blok a jasně vysvětlí pravidla pro práci v hodině. Následuje pokyn k rozdělení do skupin. Je důležité žáky upozornit, že spolu budou po celou dobu výuky tohoto tématu spolupracovat v těchto skupinách a nebude možné je měnit. Žáci by měli pečlivě zvážit s kým skupinu vytvoří. Vhodné je, aby učitel přišel do výuky s koncepcí, jak budou žáci rozdělení. S přípravou mu může pomoci třídní učitel v přípravné části tematického bloku. Předpřipravené skupiny urychlí tuto podstatnou organizační část hodiny a zajistí hladký průběh celého bloku.

Možné struktury rodin pro tvorbu pracovních skupin:

- Manželský pár – jedno dítě vlastní a jedno adoptované
- Manželský pár – žena na mateřské dovolené a dvě děti (kojenec se neúčastní)
- Samoživitel a dvě děti – jedno v mateřské škole a druhé na základní škole
- Nesezdaný pár – jedno dítě společné a dvě děti z předchozích manželství partnerů
- Nesezdaný pár s jedním dítětem a jeho prarodičem v domácnosti
- Samoživitel s jedním dítětem v domácnosti se seniorem

Po rozdělení do skupin učitel vysloví cíl hodiny a vysvětlí zadání úkolu. Učitel rozdává materiály, ze kterých budou žáci tvořit svá rodinná portfolia. Skupiny si rozdělí role členů rodiny, podle zadání učitele. Vymyslí si svá jména a příjmení, věk, zaměstnání, záliby a koníčky. Následně sepíší krátký příběh o vzniku jejich rodiny, kde popíší seznámení rodičů, příchod dětí do rodiny atd. Příběh musí korespondovat s údaji, které žáci vymysleli svým postavám. V případě,

že se jim podaří práci plnit s časovým předstihem, mohou dokreslit na vyhrazené místo pracovního listu také portrét jejich rodiny.

Po sepsání příběhů vyhlásí učitel ukončení práce a zahájení společných prezentací. Všechny vzniklé rodiny se představí a přečtou připravený příběh. Učitel dá skupině ústní zpětnou vazbu.¹⁷⁸ V případě, že je dostatek času mohou skupině pokládat ostatní spolužáci rozšiřující otázky a vést tak prezentující se rodinu k větší fabulaci. V závěru hodiny zhodnotí učitel práci celého kolektivu.

Časový scénář:

Čas	Žáci	Učitel
0. – 5. minuta	Naslouchají, ptají se	Objasní cíl hodiny a seznámí žáky s plánovaným průběhem, formuluje pravidla práce
5. – 15. minuta	Vytvoří skupiny, poslouchají zadání úkolu, pojmenují své rodiny a její členy	Dá pokyn k vytvoření skupin, rozdá pracovní listy, zadá úkol, obchází skupiny, pomáhá, odpovídá na dotazy
15. – 30. minuta	Vypracovávají příběh, diskutují ve skupině, zapisují do pracovních listů	Obchází skupiny, poslouchá diskuzi žáků, odpovídá na dotazy žáků, přidává nápady a úkoly
30. – 45. minuta	Prezentují svoji práci, ptají se a odpovídají na dotazy v rámci reflexe, poslouchají ostatní	Ukončí práci ve skupinách, zahájí prezentaci, klade skupinám dotazy a řídí reflexi celé třídy, ohodnotí práci skupin i celé třídy

Variabilní hodiny:

1. hodina – Rodinný rozpočet

Učivo: rozpočet domácnosti, úspory, investice, úvěry

Výstupy RVP: VO-9-3-02 sestaví jednoduchý rozpočet domácnosti, uvede hlavní příjmy a výdaje, rozliší pravidelné a jednorázové příjmy a výdaje, zváží nezbytnost jednotlivých výdajů v hospodaření domácnosti, objasní princip vyrovnaného, schodkového a přebytkového

¹⁷⁸ Viz. Hodnocení práce žáků

rozpočtu domácnosti, dodržuje zásady hospodárnosti a vyhýbá se rizikům při hospodaření s penězi, VO-9-3-05 uvede a porovná nejobvyklejší způsoby nakládání s volnými prostředky a způsoby krytí deficitu

Průřezová témata: osobnostní a sociální výchova

Mezipředmětová vazba: matematika – slovní úlohy, práce s procenty

Rozvoj kompetencí: komunikativní, sociální a personální, občanské

Cíle hodiny: Žáci navrhnou řešení vyrovnaného rodinného rozpočtu.

Popis průběhu hodiny:

Učitel na začátku hodiny formuluje její cíl, stručně zopakuje pravidla práce, dá pokyn k vytvoření skupin a rozdá náležitý list do rodinného portfolia a další pomůcky. První zadaný úkol je rozdělit přidělené finanční transakce na příjmy a výdaje¹⁷⁹. Žáci je barevně odliší v soupisu, který od učitele dostali a všechny příjmy rodiny přepíšou do pracovního listu. Druhým úkolem je sečíst všechny příjmy rodiny a vybrat výdaje, na které své rodinné prostředky použijí. Ke každému výdaji napíšou jeden důvod, proč ho vybrali. Žáci musí formou diskuze dojít k řešení úkolu. Během společné reflexe jednotlivé rodiny prezentují své rozpočty a popisují, jak dosáhli rozhodnutí v oblasti výdajů. V závěru hodiny žáci v prostoru třídy umístí rodiny na škálu od schodkového rozpočtu přes vyrovnaný až k přebytkovému rozpočtu. Svá rozhodnutí odůvodňují. Učitel ústně zhodnotí práci skupin i celé třídy.

Časový scénář:

Čas	Žáci	Učitel
0. – 5. minuta	Seskupí se, poslouchají učitele, pokládají případné dotazy	Představí cíl hodiny a seznámí žáky s plánovaným průběhem, zopakuje pravidla práce, dá pokyn k vytvoření skupin
5. – 10. minuta	Vypracovávají první úkol s výdaji a příjmy, debatují mezi sebou ve skupině	Zadá první úkol, obchází skupiny a poslouchá diskuzi žáků, odpovídá na dotazy

¹⁷⁹ V tomto návrhu poskytují pouze ukázkou, jak může být tento materiál pro žáky připraven. Seznam příjmů a výdajů rodiny by měl odpovídat místě a sociálním vrstvám, ve kterých žáci žijí. Jiné příjmy a životní náklady má rodina v Praze a jiné v Ústí nad Labem. Aby byla hodina efektivní, je důležité toto v materiálech reflektovat.

10. – 25. minuta	Vypracovávají druhý úkol s výběrem výdajů domácnosti, hledají kompromisy pro všechny členy rodiny, snaží se prosadit své zájmy a názory	Zadává druhý úkol, obchází skupiny, podněcuje aktivitu žáků, pozoruje jejich činnost
25. – 35. minuta	Prezentují své výsledné rodinné rozpočty, vzájemně si kladou dotazy, hodnotí průběh práce ve skupině	Sleduje prezentace skupin a hodnotí jejich činnost, řídí dotazy ostatních žáků
35. – 40. minuta	Využívají prostoru třídy ke splnění úkolu se škálováním, vysvětlují a obhajují své názory a postoje	Zadává úkol se škálováním rodin, organizačně řídí aktivitu, ptá se a poslouchá názory žáků, hodnotí práci celé třídy

2. hodina – Domácí práce

Učivo: dělba práce, neplacená práce, management domácnosti, genderové stereotypy

Výstupy RVP: VO-9-1-10 posoudí a na příkladech doloží přínos spolupráce lidí při řešení konkrétních úkolů a dosahování některých cílů v rodině, ve škole, v obci

Průřezová témata: osobnostní a sociální výchova, multikulturní výchova

Mezipředmětová vazba: člověk a svět práce – organizace a plánování pracovní činnosti, dějepis – vývoj postavení muže a ženy, matematika – zlomky

Rozvoj kompetencí: komunikativní, sociální a personální, občanské

Cíle hodiny: Žáci navrhnou spravedlivou a efektivní dělbu domácích prací z pohledu rovného postavení muže a ženy.

Popis průběhu hodiny:

Učitel na začátku hodiny jasně formuluje vzdělávací cíl, stručně zopakuje pravidla práce, dá pokyn k vytvoření skupin a rozdá materiály pro tuto hodinu. Následně učitel vysvětlí první úkol. Žáci mají do svých pracovních listů z rodinného portfolia za kreslit harmonogram dne svých členů, tzn. každý z nich si vytvoří vlastní harmonogram všedního dne, který bude odpovídat jeho roli v rodině, věku a povolání. Zapisují běžné denní úkony jako jsou probuzení,

snídaně, cesta do práce/školy, pobyt v zaměstnání/ve škole atd. V druhé části úkolu si musí prostřednictvím diskuze ve skupině mezi sebou rozdělit domácí práce tak, aby vše zvládli časově pokrýt. Následuje prezentace rozdělení domácích prací. Učitel se ptá na jejich argumenty a způsob, jakým dosáhli jejich řešení úkolu. V závěru hodiny se žáci vrátí k činnosti ve skupině a spočítají kdo vykonává kolik domácích prací. Svá zjištění vyjádří pomocí zlomků v úloze v pracovním listu a popíšu, jestli je jejich rozvržení úkolů spravedlivé z pohledu každého člena domácnosti. Učitel slovně ohodnotí práci skupin i celé třídy.

Časový scénář:

Čas	Žáci	Učitel
0. – 5. minuta	Seskupí se, poslouchají úvod hodiny, v případě potřeby kladou dotazy	Představí cíl hodiny a seznámí žáky s plánovaným průběhem, zopakuje pravidla práce, dá pokyn k vytvoření skupin
5. – 10. minuta	Připravují harmonogramy svých rolí dle zadání	Zadává první úkol, obchází žáky a odpovídá na jejich dotazy
10. – 25. minuta	Ve skupině řeší rozdělení domácích prací v domácnosti, hledají ideální řešení, diskutují	Zadává druhý úkol, podněcuje aktivitu žáků, poslouchá jejich práci ve skupinách; pokud je potřeba, tak poskytuje rady
25. – 35. minuta	Prezentují svou práci, odpovídají na dotazy učitele, hodnotí svoji práci ve skupině a reflektují své emoce během plnění úkolu	Řídí prezentaci skupin, klade žákům dotazy, hodnotí jejich práci
37. – 45. minuta	Doplňují závěrečný úkol, vyjadřují své emoce z aktivit této hodiny	Radí při plnění úkolu, hodnotí práci jednotlivců, skupin i celé třídy

3. hodina – Krizové životní situace

Učivo: dluhy, exekuce, úmrtí v rodině, nemoci a úrazy v rodině, ztráta zaměstnání, závislosti, náhradní rodinná péče

Výstupy RVP: VO-9-1-07 uplatňuje vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích, případné neshody či konflikty s druhými lidmi řeší nenásilným způsobem, VO-9-2-03 rozpoznává projevy záporných charakterových vlastností u sebe i u druhých lidí,

kriticky hodnotí a vhodně koriguje své chování a jednání, VO-9-3-05 uvede a porovná nejobvyklejší způsoby nakládání s volnými prostředky a způsoby krytí deficitu

Průřezová témata: osobnostní a sociální výchova

Mezipředmětová vazba: výchova ke zdraví – závislosti, rizikové chování

Rozvoj kompetencí: komunikativní, sociální a personální, občanské

Cíle hodiny: Žáci analyzují krizové životní situace a navrhují jejich vhodná řešení.

Popis průběhu hodiny:

Na začátku hodiny je učitelem jasně formulován její cíl a jsou stručně zopakována pravidla práce. Žáci se rozdělí do svých rodinných skupin. Učitel rozdá žákům materiály a vysvětlí zadání úkolu. Každá rodina má na základě své struktury, která jí byla přiřazena na začátku výuky tohoto tematického bloku, přiřazenou krizovou životní událost. Jedná se o drogovou závislost dítěte, závislost na alkoholu rodiče, uvalení exekuce po nesplacení dluhu, odsouzení jednoho z rodičů k odnětí svobody na dobu pět let, úmrtí v rodině a vznik zdravotního postižení po úrazu jednoho z rodičů. Rodiny se seznámí s nastalou situací a navrhnou řešení, která aplikují na rodinný rozpočet, dělbu domácích prací atd. Skupiny se mohou poprosit o vzájemnou pomoc. Situace a svá navržená řešení prezentují skupiny v rámci celé třídy. Po každé prezentaci navrhují ostatní skupiny vlastní způsoby situací. Učitel figuruje pouze jako moderátor. V závěru hodiny žáci v pracovním listu zaznačí pocity své role, které by jí v této životní situaci přisoudili. Učitel ústně hodnotí práci skupin i celé třídy.

Časový scénář:

Čas	Žáci	Učitel
0. – 5. minuta	Vytvoří skupiny, poslouchají úvod hodiny, v případě potřeby pokládají dotazy	Představí cíl hodiny a seznámí s plánovaným průběhem, zopakuje pravidla práce, dá pokyn k seskupení žáků
5. – 15. minuta	Seznámí se s nastalou situací a snaží se ji popsat do pracovního listu, následně vymýšlí možné příčiny této situace	Rozdává materiály pro aktivitu k tématu, vysvětlí zadání úkolu, obchází skupiny a odpovídá na dotazy

15. – 30. minuta	Hledají řešení a zapracovávají situaci i do podkladů z předešlých hodin, diskutují mezi sebou	Koriguje práci žáků, podněcuje jejich aktivitu, obchází jednotlivé skupiny, radí s postupem
30. – 45. minuta	Prezentace společně vytvořené práce, společná diskuze třídy	Pozoruje prezentaci žáků, klade dotazy a hodnotí práci skupin i celé třídy

4. hodina – Rodinné vztahy

Učivo: reflexe rodinných vztahů, emoce v rodině, rodinné koalice, prevence a řešení problémových situací, rozchod/rozvod partnerů

Výstupy RVP: VO-9-1-07 uplatňuje vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích, případné neshody či konflikty s druhými lidmi řeší nenásilným způsobem, VO-9-1-08 objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám, VO-9-1-10 posoudí a na příkladech doloží přínos spolupráce lidí při řešení konkrétních úkolů a dosahování některých cílů v rodině, ve škole, v obci, VO-9-2-01 objasní, jak může realističtější poznání a hodnocení vlastní osobnosti a potenciálu pozitivně ovlivnit jeho rozhodování, vztahy s druhými lidmi i kvalitu života

Průřezová témata: osobnostní a sociální výchova, multikulturní výchova

Mezipředmětová vazba: výchova ke zdraví – psychopatologické jevy, dějepis – vývoj postavení muže a ženy

Rozvoj kompetencí: komunikativní, sociální a personální, občanské

Cíle hodiny: Žáci analyzují vztahy ve skupině a hodnotí vliv osobních vlastností na podobu a kvalitu rodinných vztahů.

Popis průběhu hodiny:

Učitel na začátku hodiny zřetelně formuluje vzdělávací cíle, stručně zopakuje pravidla práce, a dá pokyn k rozdělení do skupin. Vysvětlí postup práce v hodině a zadání prvního úkolu. Žáci dostanou pracovní list a vymyslí povahové charakteristiky jednotlivých členů domácnosti. Žádná vlastnost se nesmí opakovat dvakrát. Následně si žáci v druhém úkolu navrhnou strukturu rodinných vztahů. Využijí k tomu legendu barev, kde každá barva popisuje určitý typ vztahu mezi dvěma osobami. Žáci do listu zakreslí všechny členy jejich rodiny a všechny

propojí barevnými spojnicemi. Například, pokud mají matka s jejím partnerem velmi vřelý vztah a vždy stojí při sobě, bude spojnice mezi nimi červená. Velmi důležité je, aby učitel upozornil, že popisují roli ve hře, nikoliv spolužáky samotné. Třetím úkolem skupiny je příprava krátké scénky, která se odehrává ve společné domácnosti během všedního dne. Žáci v ní mají předvést povahové vlastnosti členů rodiny a jejich vzájemné vztahy. Po každé scénce následuje krátká reflexe, ve které žáci hodnotí vztahy v rodině a navrhnou, jak by bylo možné je zlepšit. Učitel na konci hodiny ústně ohodnotí práci žáků, skupin i celé třídy.

Časový scénář:

Čas	Žáci	Učitel
0. – 5. minuta	Seskupí se, poslouchají úvod hodiny, v případě potřeby kladou dotazy	Představí cíl hodiny a seznámí žáky s plánovaným průběhem, zopakuje pravidla práce
5. – 10. minuta	Ve skupině vypracovávají první dva úkoly – povahové vlastnosti členů rodiny a schéma rodinných vztahů	Zadá první úkol, upozorní na cíl konkrétní aktivity, odpovídá na dotazy, radí s vypracováním úkolů, obchází jednotlivé skupiny a sleduje práci žáků
10. – 25. minuta	Připravují krátkou scénku, ve které vylíčí vlastnosti členů rodiny i jejich vztahy	Obchází skupiny a sleduje činnost žáků, v případě potřeby radí a komentuje jejich činnost
25. – 45. minuta	Prezentují svou práci, reflektují rodinné vztahy ve scénkách, diskutují v rámci celé třídy	Pozoruje prezentace, klade otázky, pomáhá s reflexí, řídí diskuzi třídy, hodnotí práci jednotlivců, skupin i celé třídy

5. hodina – Vybavení domácnosti

Učivo: formy bydlení, investice do domácnosti, výdaje na bydlení

Výstupy RVP: VO-9-3-01 rozlišuje a porovnává různé formy vlastnictví, včetně duševního vlastnictví, a způsoby jejich ochrany, uvede příklady

Průřezová témata: osobnostní a sociální výchova

Mezipředmětová vazba: člověk a svět práce – provoz a údržba domácnosti

Rozvoj kompetencí: komunikativní, sociální a personální, občanské

Cíle hodiny: Žáci navrhnou řešení problémové situace a společně hodnotí vliv socio-ekonomických rozdílů mezi rodinami na úspěšnost a způsob řešení těchto problémů.

Popis průběhu hodiny:

Na začátku hodiny učitel jasně formuluje cíl hodiny, stručně zopakuje pravidla práce, dá pokyn k vytvoření skupin a rozdá materiály pro tuto hodinu. Následně vysvětlí první úkol. Žáci sepišou seznam nábytku a dalšího vybavení domácnosti, který je pro jejich rodinu potřebný. Po uplynutí času určeného vyučujícím proběhne společná kontrola a skupiny si případně doplní chybějící položky. Následuje druhý úkol hodiny. Skupiny se pokusí vyčíslit pořizovací cenu jednotlivých položek. Opět proběhne společné porovnání práce všech skupin a učitel každé rodině přiřadí rozbití jedné z věcí na seznamu. Například jedné z rodin se rozbije pračka. Rodina musí následně najít řešení situace, vyhradit si prostředky v rozpočtu nebo vymyslet způsob financování nového vybavení, rozdělit si úkoly v zařízení celé záležitosti (např. otec bude zařizovat komunikaci s pojišťovnou, matka vybere novou pračku a objedná ji u dodavatele, děti pomohou s některou z domácích prací, aby měli rodiče na vyřízení záležitosti čas atd.). Výsledky své práce prezentují celé třídě a v závěru hodiny vyjádří svým postavením na škále v prostoru třídy, jak obtížné pro jejich rodinu bylo vyřízení této situace. Učitel ústně ohodnotí práci skupin i celé třídy.

Časový scénář:

Čas	Žáci	Učitel
0. – 5. minuta	Vytvoří skupiny, poslouchají učitele a jeho úvod hodiny	Představí cíl hodiny a seznámí žáky s plánovaným průběhem, zopakuje pravidla práce
5. – 10. minuta	Ve skupinách plní společný úkol	Zadá první úkol, odpovídá na dotazy a kontroluje vyměřený čas
10. – 15. minuta	Prezentují své výsledky, navzájem se doplňují	Vede společnou kontrolu úkolu, hodnotí práci skupin
15. – 20. minuta	Ve skupinách plní společný úkol s vyčíslením ceny vybavení domácnosti	Zadává druhý úkol, odpovídá na dotazy a kontroluje vyměřený čas
20. – 25. minuta	Prezentují své výsledky, navzájem komentují výsledky ostatních	Vede společnou kontrolu úkolu, hodnotí práci skupin

25. – 35. minuta	Společně v návaznosti na předešlé hodiny hledají řešení situace a navrhnou ideální postup	Určí rozbitou věc v domácnosti, obchází skupiny a pozoruje jejich práci, komentuje činnost žáků
35. – 45. minuta	Rozestaví se v prostoru třídy podle subjektivního názoru na obtížnost řešení situace, hodnotí svou práci a práci ostatních skupin, společně diskutují	Zadá úkol k rozestavění se v prostoru třídy, sleduje prezentaci skupin, poslouchá názory žáků, hodnotí jejich práci v hodině

6. hodina – Volný čas

Učivo: možnosti využití volného času, organizace společného trávení volného času, jeho financování, přínos pro rodinné vztahy, vývoj jedince, psychické i fyzické zdraví

Výstupy RVP: VO-9-1-04 zhodnotí nabídku kulturních institucí a cíleně z ní vybírá akce, které ho zajímají, VO-9-2-04 popíše, jak lze usměrňovat a kultivovat charakterové a volní vlastnosti, rozvíjet osobní přednosti, překonávat osobní nedostatky a pěstovat zdravou sebedůvěru

Průřezová témata: osobnostní a sociální výchova

Rozvoj kompetencí: komunikativní, sociální a personální, občanské

Cíle hodiny: Žáci připraví plán využití volného času na základě možností rodiny a zhodnotí jeho přínos pro vývoj jedince i rodiny.

Pomůcky: počítačová učebna nebo školní notebooky/tablety, ale je možné vynechat

Popis průběhu hodiny:

Učitel na začátku hodiny formuluje vzdělávací cíl, stručně shrne pravidla práce, dá pokyn k rozdělení do skupin a rozdá materiály do této hodiny. Následně vysvětlí zadání úkolu. Žáci ve skupinách připraví plán trávení volného času následující sobotu (reálnou). Pokud se rozhodnou trávit čas společně, musí vymyslet jakým způsobem ho budou trávit a kolik do něj budou investovat z rodinného rozpočtu. Mohou využít přístupu k internetu, aby si např. vyhledali cenu vstupenek do ZOO nebo cenu lístku na vlak. Žáci vymyslí také způsob, jakým se na vybranou aktivitu dopraví. Pokud se rozhodnou trávit volný čas každý zvlášť, popíše každý člen svůj konkrétní program. Na příklad, pokud bude sledovat televizi, najde pořady, které bude mít v plánu sledovat. Svou práci skupiny prezentují ve třídě a ve společné reflexi se

snaží popsat, jaký přínos pro ně tento způsob trávení volného času má. Na konci hodiny učitel ústně ohodnotí práci všech skupin i celé třídy.

Časový scénář:

Čas	Žáci	Učitel
0. – 5. minuta	Seskupí se, poslouchají úvod hodiny, v případě potřeby kladou dotazy	Představí cíl hodiny a seznámí žáky s plánovaným průběhem, zopakuje pravidla práce, dá pokyn k seskupení žáků
5. – 25. minuta	Provádí rešerši možností jejich rodiny, domlouvají se na postupu, diskutují	Zadá úkol, kontroluje a podněcuje práci žáků, radí, v případě otázek odpovídá, obchází jednotlivé skupiny
25. – 30. minuta	Svůj úkol zapisují do pracovního listu	
30. – 45. minuta	Prezentují svoji práci, hodnotí svou práci ve skupině a reflektují finanční poměry rodin a jejich vliv na výběr aktivit pro trávení volného času	Sleduje prezentace skupin, klade dotazy a zároveň odpovídá, podněcuje žáky k diskuzi, hodnotí práci skupin i celé třídy

Závěrečná hodina

Učivo: fáze vývoje rodiny, vliv rodiny na vývoj jedince

Naplňované výstupy RVP: VO-9-2-01 objasní, jak může realističtější poznání a hodnocení vlastní osobnosti a potenciálu pozitivně ovlivnit jeho rozhodování, vztahy s druhými lidmi i kvalitu života, VO-9-2-02 posoudí vliv osobních vlastností na dosahování individuálních i společných cílů, objasní význam vůle při dosahování cílů a překonávání překážek

Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova

Mezipředmětová vazba: český jazyk a literatura – slohová práce

Rozvoj kompetencí: k učení, komunikativní

Cíle hodiny: Žáci vytvoří vyprávění na základě vypracovaných úloh z celého tematického celku, ve kterém vylíčí vývoj jedince v rodině napříč všemi jejími vývojovými fázemi, popíší kritické situace rodinného života a zhodnotí svá rozhodnutí.

Popis průběhu hodiny:

Učitel seznámí žáky s průběhem a naplní hodiny. Formuluje cíl, ke kterému se bude náplň hodiny vázat. Dá pokyn, aby se žáci sesedli do jejich pracovních skupin. Každá skupina si projde své portfolio prací a na jednotlivé listy popíší, jak společně hodnotí dosažení vytyčených cílů. Zároveň si připomenou cestu, kterou společně ušli a vytvořený příběh. Byť ve skupinách, tak již každý sám za sebe uzavře příběh své postavy. Výstupem práce žáků bude příběh, v němž sestaví vyprávění od počátku svého působení v rodině (tzn. rodiče od svého seznámení a potomci od svého narození, v případě kombinování rolí nejprve stařec a poté dítě zahrnou obě role) dle příběhu z první hodiny, přes průběh všech hodin tematického bloku a na to navážou konec příběhu z této rodiny (rodiče popisem stáří a děti popisem vzniku nové rodiny). V práci by měli žáci zhodnotit svá rozhodování v kritických situacích příběhu jejich postavy. Tyto situace barevně v textu podtrhnou. Žáci by měli v textu k vyznačeným situacím doplnit odpovědi na otázky: „Rozhodnul bych se stejně? Proč ano/ne?“. Práce odevzdají učitelé a pro spolužáky budou neveřejné, pokud žák nedá svolení ke sdílení s ostatními. S ohledem na schopnosti a dovednosti dětí může být dokončení práce jako domácí úkol.

Časový scénář:

Čas	Žáci	Učitel
0. – 5. minuta	Poslouchají, ptají se na případné nesrovnalosti	Představí cíl hodiny a seznámí žáky s plánovaným průběhem, zopakuje pravidla práce
5. – 10. minuta	Společně ve skupinách nahlížejí do portfolio, rekapitulují průběh výuky a vývoj svého příběhu	Dá pokyn k společnému nahlédnutí do rodinných portfolio, obchází skupiny a odpovídá na dotazy žáků, ptá se na dojmy žáků z proběhlé výuky
10. – 37. minuta	Samostatně vypracovávají příběh svých rolí, hodnotí svoji práci v hodinách	Dá pokyn k usazení se a započetí písemné práce; radí, jak příběh stavět, odpovídá na dotazy
37. – 45. minuta	Společná reflexe třídy, dokončování prací	Řídí reflexi, pokládá dotazy, pozorně naslouchá, odpovídá žákům

Reflexe tematického bloku

Průřezová témata: osobnostní a sociální výchova

Rozvoj kompetencí: k učení, komunikativní, sociální a personální

Cíle hodiny: Žáci popíší, jaký přínos do budoucna pro ně výuka tematického bloku měla a zhodnotí své zapojení do práce v průběhu jeho výuky.

Popis průběhu hodiny:

Učitel formuluje cíle této hodiny, stručně zopakuje pravidla práce a představí náplň hodiny. Žáci se naposledy sejdou v rodinných skupinách a navzájem si převypráví pokračování příběhů svých postav ze závěrečných prací. Následně učitel rozdá všem žákům dotazník, ve kterém žáci sami hodnotí svou práci a zároveň popisují svůj přístup, který k výuce tohoto tématu zaujali. Dotazník poslouží učiteli jako pomůcka k efektivnímu formativnímu hodnocení a zároveň jako zpětná vazba od žáků. Na základě těchto dotazníků poté probíhá společná reflexe ve třídě, během níž mohou žáci stále v dotazníku upravovat a doplňovat. Hodinu končí učitel slovním hodnocením průběhu celého tematického bloku v rámci celé třídy.

Časový scénář:

Čas	Žáci	Učitel
0. – 5. minuta	Poslouchají, ptají se na případné nesrovnalosti	Představí cíl hodiny a seznámí žáky s plánovaným průběhem, zopakuje pravidla práce
5. – 10. minuta	Seskupí se, vypráví pokračování příběhů svých postav	Průběžně obchází skupiny, naslouchá jejich práci
10. – 25. minuta	Každý sám (mimo svou roli) vyplňuje dotazník učitele	Rozdá dotazníky, obchází jednotlivé žáky, odpovídá na jejich dotazy
25. – 40. minuta	Zapojují se do reflexe, odpovídají na dotazy, hodnotí svoji práci i práci skupin	Řídí společnou reflexi třídy, pokládá dotazy
40. – 45. minuta	Poslouchají hodnocení učitele	Hodnotí práci třídy v průběhu celého tematického bloku

Hodnocení práce žáků

Již bylo zmíněno, že ideálním způsobem hodnocení tohoto tematického bloku je formativní hodnocení. Předmětem této práce není vysvětlovat postupy této formy hodnocení. Ráda bych však shrnula, co všechno může být hodnoceno. Řada učitelů si při podobném způsobu výuky stěžuje, že nemá pro hodnocení podklady. Tomu se snažím v tomto návrhu předcházet a poskytnou materiál i ke klasickému hodnocení známkou.

Po dokončení výuky zůstane učiteli (i žákům) portfolio s jednotlivými pracovními listy z hodin a samostatná písemná práce žáků. Předejde se tím situaci, kdy se žák během hodiny příliš nezapojuje, ale jeho skupina má výborné výsledky a on by se svezl spolu s nimi, ačkoliv jeho přínos byl minimální. Kombinace těchto dvou hodnocení vytvoří výrazně objektivnější popis výsledků a činnosti žáka.

V tzv. rodinném portfoliu najdeme vstupní příběh rodin z úvodní hodiny a následně počet pracovních listů podle vybraného množství variabilních hodin. Učitel by měl jednotlivé listy po každé hodině slovně ohodnotit. Má k tomu vyhrazený svůj prostor na pracovním listu. Žáci tak uvidí svůj progres a budou moci reagovat na případné výtky. Toto průběžné hodnocení zároveň poslouží učiteli jako podklad finálního hodnocení po dokončení výuky tohoto tematického bloku.

Ze závěrečné hodiny pochází samostatná práce žáků, ve které se projeví, jestli v hodinách úspěšně proběhlo kompetenční učení a jestli situacím porozuměl. Učitel může tímto ohodnotit každého žáka zvlášť a pomoci mu uvidět vlastní cestu jeho vzděláváním a význam tohoto tématu pro jeho budoucí rozhodování a činy, což hodnotím jako největší přínos, protože nastávají situace, kdy se žáci ptají „A k čemu mi to bude?“. Formativní hodnocení v tomto případě může poskytnout žákovi na něj cílenou a velmi konkrétní odpověď.

Neméně důležité je ústní hodnocení na konci hodiny, které může nahrazovat (nebo být podkladem pro) institut „malé jedničky za práci v hodině“ případně pětky. Ústní pochvala je pro žáky silným stimulem. V množství známek, se kterými se denně ve škole potýkají je pro ně vzácnější a více je motivuje k zopakování nebo zlepšení výkonu v následující hodině.

Závěr

Provedené analýzy RVP, ŠVP několika škol a současných učebnic občanské výchovy poukázaly na problém, který nastal po zrušení rodinné výchovy. Můžeme definovat dva způsoby, jak školy k tématu rodiny přistupují. V prvním občanská výchova pojímá téma způsobem, který RVP neodpovídá, a drží se především rozložení učiva v učebnicích. Druhým způsobem je naprosté opomíjení tohoto tématu v rámci předmětu občanské výchovy. Práce však potvrzuje, že téma do občanské výchovy nepochybně patří.

Podstatnou částí jeho obsahu je totiž hospodaření domácnosti, které se ukázalo jako stěžejní téma pro mladé rodiny a rodiny s nižšími příjmy. Učebnice s aktuálně platnou schvalovací doložkou MŠMT sice toto téma začleňují, ale nevěnují mu dostatečnou pozornost a není dáváno do kontextu s dalšími součástmi rodinného života.

Právě učebnice jsou přitom důležitým prvkem, který ovlivňuje obsah učiva celého vzdělávacího oboru. Zvláště pro rodiče slouží jako doplnění nebo nahrazení dřívějších učebních osnov a standardů a některé školy dle nich tvoří své školní vzdělávací programy.

Hlavní částí této diplomové práce je návrh didaktického zpracování tématu „Moje rodina“ pro výuku na 2. stupni základní školy. Tento návrh využívá metod kooperativní výuky, kompetenčního učení a práce pomocí nestrukturované inscenace. Žáci v něm vytvářejí ve skupinách fiktivní rodiny a přebírají na sebe role jejich členů. Práce v příloze předkládá i sadu pracovních listů, jejichž pomocí žáci vytvářejí rodinná portfolia. Obsah učiva vychází z analýzy tématu v teoretické části. Vzhledem k povaze práce a tématu návrh doporučuje využití formativního hodnocení.

Prostřednictvím tohoto návrhu poskytuje práce odpověď na otázku, jak efektivně učit o rodině a vyhnout se možným traumatizujícím situacím. Za největší přínos považuji nové postavení žáka ve výuce tématu „Moje rodina“, protože návrh plně respektuje soukromí žáka, ale zároveň má prostředky k tomu, aby byl žák v práci motivován. Žáci jsou hlavními aktéry výuky a učitel zastává pouze funkci organizátora a moderátora hodin, který není přímým zdrojem poznatků. Děti tak mají možnost intenzivně rozvíjet své dovednosti a učitel může odcházet z hodin spokojený, že se mu daří naplňovat podstatu rámcového vzdělávacího programu.

Seznam literatury a zdrojů

- ČADA, Karel. *Analýza sociálně vyloučených lokalit*. Praha, 2015. Studie. GAC spol. sr. o.
- ČAPKOVÁ, Naďa a Michala LUSTIGOVÁ. Objektivní a subjektivní očekávaná délka a kvalita života. *Studie HAPIEE* [online]. Milovy: Státní zdravotní ústav, 2009 [cit. 2020-11-09]. Dostupné z:
http://www.szu.cz/uploads/documents/chzp/zdrav_stav/HAPIEE/Milovy_2009_HAPIEE_Dejka_a_kvalita_zivota.pdf
- ČSÚ. *Pohyb obyvatelstva - rok 2019: Přírůstek obyvatelstva byl nejvyšší za posledních 11 let* [online]. 20.3. 2020 [cit. 2020-11-13]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ci/pohyb-obyvatelstva-rok-2019>
- ČSÚ. *Průměrné mzdy - 2. čtvrtletí 2020* [online]. 3.9. 2020 [cit. 2020-11-08]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ci/prumerne-mzdy-2-ctvrtleti-2020>
- ČSÚ. *Svateb přibývá* [online]. 1.9. 2018 [cit. 2020-11-13]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/svateb-pribyva>
- ČTK. Loni proběhlo rekordně málo rozvodů a naopak hodně svateb. Na 100 dětí je 123 seniorů. *Aktuálně.cz* [online]. 3.10. 2019 [cit. 2020-11-14]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/cesko-ma-nejvice-obyvatel-od-druhe-svetove-valky-muze-za-to/r~2a0d108ae5bc11e9926e0cc47ab5f122/>
- ČTK. Prognóza ČNB: Propad české ekonomiky bude horší, než se čekalo. *Novinky.cz* [online]. 6.8. 2020 [cit. 2020-11-08]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/ekonomika/clanek/prognoza-cnb-propad-ceske-ekonomiky-bude-horsi-nez-se-cekalo-40332670?fbclid=IwAR0MtTC8V3508TbvCFY0iuH2K3sfFnDZ90YKMjCvLI0zoQxLiZDTQ3ataA8>
- ČTK. V Česku se znovu rozšíří jesle, do roku 2024 nahradí dětské skupiny, schválila vláda. *Aktuálně.cz* [online]. 20.7. 2020 [cit. 2020-11-09]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/v-cesku-se-znovu-rozsiri-jesle-nahradi-detske-skupiny-schval/r~99e3af4acaa411ea8972ac1f6b220ee8/>
- DUDOVÁ, Radka. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. Sociologické disertace. ISBN 978-80-7330-136-1.

DVOŘÁKOVÁ, Klára, Anna GÉRINGOVÁ, Martina MLYNÁŘOVÁ, Soňa ŽALOUDKOVÁ a Kateřina ŠRÁMKOVÁ. *Hravá občanská výchova 6: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Ilustroval Hana VAVŘINOVÁ. Praha: Taktik, 2017-. ISBN 9788075630469.

DVOŘÁKOVÁ, Michaela, Zbyněk ZICHA, Michal PODZIMEK et al. *Vzdělávací modul Občanské a sociální kompetence s metodikou*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta UK, 2019. ISBN 978-80-7603-061-9.

FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Vyd. 4. Přeložil Karel BALCAR. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0741-2.

HAMPLOVÁ, Dana. *Rodina a zdraví - jejich vzájemné souvislosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2014. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-169-5.

HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava, Martin KREIDL a Barbora HUBATKOVÁ. *Proměny partnerství: životní dráhy a partnerství v české společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-142-8.

HÖHNE, Sylva. *Rodina a zaměstnání s ohledem na rodinný cyklus*. Praha: VÚPSV, 2010. ISBN 978-80-7416-059-2.

JANOŠKOVÁ, Dagmar, Monika ONDRÁČKOVÁ, Zdeněk BROM, Anna ČEČILOVÁ a Dagmar ŠAFRÁNKOVÁ. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2., upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2019. ISBN 978-80-7489-450-3.

JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 9: Rodinná výchova 9: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2., aktualiz. vyd. Plzeň: Fraus, 2013. ISBN 978-80-7238-999-5.

KALHOUS, Zdeněk a Otto OBST. *Školní didaktika*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-571-4.

KASÍKOVÁ, Hana. *Učíme (se) spolupráci spoluprací*. 2., rozš. vyd. Kladno: AISIS, 2009. Dokážu to? ISBN 978-80-904071-6-9.

KLÍMOVÁ CHALOUPKOVÁ, Jana. *Rodinné a pracovní dráhy mladých: holistická perspektiva*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2009. ISBN 978-80-7330-169-9.

- KNECHT, Petr a Tomáš JANÍK. *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2008. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 978-80-7315-174-4.
- KOCOUROVÁ, Jiřina a Ladislav RABUŠIC. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný: proměny reprodukčního chování a možnosti rodinné politiky z hlediska postojů české veřejnosti*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie, 2006. ISBN 80-86561-93-3.
- KRATĚNOVÁ, Jana. *Hodnocení zdravotního stavu: Studie HELEN*. Praha, 2015. Systém monitorování zdravotního stavu obyvatelstva ve vztahu k životnímu prostředí: Subsystem 6. Státní zdravotní ústav Praha.
- KŘÍŽKOVÁ, Alena. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7330-112-1.
- KUCHAŘOVÁ, Věra, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE, Kristýna JANUROVÁ, Olga NEŠPOROVÁ, Jana PALONCYOVÁ, Kamila SVOBODOVÁ a Lucie VIDOVIČOVÁ. *Česká rodina na počátku 21. století: životní podmínky, vztahy a potřeby*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici s Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí, 2019. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7416-333-3.
- Manželství, a přínosy tohoto svazku. *Aperio: Společnost pro zdravé rodičovství* [online]. 1.2. 2018 [cit. 2020-11-12]. Dostupné z: <https://aperio.cz/manzelstvi-a-prinosy-tohoto-svazku/>
- MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006. ISBN 80-87007-15-8.
- MAŘÍKOVÁ, Hana a Marie ČERMÁKOVÁ, ed. *Proměny současné české rodiny: (rodina – gender - stratifikace)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-93-1.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 6. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0519-7.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Děti, rodina a stres: Vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén, 1994. ISBN 80-85824-06-x.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. 2. Praha: Avicenum, 1989.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN isbn80-86429-19-9.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2., upr. vyd. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-87-8.

MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. Základy sociologie. ISBN 80-86429-05-9.

OLIVERIUS, Rudolf. *Psychologické problémy rodiny a rodinných vztahů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1989. ISBN 80-7066-038-4.

Príspevek na bydlení, změny od dubna i od července 2020 - Kalkulačka. *Kurzy.cz* [online]. [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://www.kurzy.cz/kalkulacka/prispevek-na-bydleni/>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. Praha: MŠMT, 2017 [cit. 2020-12-01]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>

Registrované partnerství není manželství. *Jsme fér: Manželství pro všechny* [online]. 28.11. 2017 [cit. 2020-11-13]. Dostupné z:

https://www.jsmefer.cz/registrovane_partnerstvi_neni_manzelstvi

Rozvody podle místa pobytu. *Demografická ročenka České republiky*. Praha: Český statistický úřad, 2020.

SAMEC, Tomáš. „Nesnesitelná nejistota nájemního bydlení? Hypoteční úvěry a vliv rodiny na rozhodování na trhu bydlení.“ In Tisková zpráva k tiskové konferenci Češi na trhu bydlení a jak řešit bytovou nouzi. Sociální bydlení jinak, Praha 24.11. 2015 v rámci Strategie AV 21.

Seznam učebnic s platnou schvalovací doložkou pro základní vzdělávání. *MŠMT* [online]. Praha, 11.11. 2020 [cit. 2020-11-16]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic?lang=1>

SIROVÁTKA, Tomáš a Ondřej HORA, ed. *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. Boskovice: Fakulta sociálních studií (Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti) Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Albert, 2008. ISBN 987-80-7326-140-5.

SIROVÁTKA, Tomáš, Ivana ŠÍMÍKOVÁ, Robert JAHODA a Jana GODAROVÁ. *Chudoba, materiální deprivace a sociální vyloučení v České republice s důrazem na děti a domácnosti vychovávající děti*. Praha: VÚPSV, 2015. ISBN 978-80-7416-213-8.

SKÁCELOVÁ, Jana a Lenka MRÁZOVÁ. *Výchova k občanství 6: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. 7. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, 2019. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-074-2.

SMETÁČKOVÁ, Irena. *Na cestě k vlastní rodině: kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Otevřená společnost, 2008. ISBN 978-80-87110-12-6.

Směrnice náměstka ministra pro vzdělávání ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odnímání schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic [online]. Praha, 30.9. 2013 [cit. 2020-10-29]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic?lang=1>

SMRČKA, Luboš. *Rodinný rozpočet a společnost spotřeby: (staronový pohled na osobní finance a bohatství)*. Praha: Professional Publishing, 2008. ISBN 978-80-86946-78-8.

STARÝ, Karel a Veronika LAUFKOVÁ. *Formativní hodnocení ve výuce*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1001-6.

Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+ [online]. Praha: MŠMT, 2020 [cit. 2020-10-18]. ISBN 978-80-87601-46-4. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/54104>

Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. [cit. 2020-10-18]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategie-2030>

SUNEGA, Petr, Irena BOUMOVÁ, Ladislav KÁŽMÉR a Martin LUX. *Postoje k bydlení v ČR 2013: Jak jsme spokojeni se svým bydlením? Jak si představujeme své ideální bydlení?*. 2014. Sociologický ústav AV ČR.

SÝKOROVÁ, Dana. *Změna sociologické perspektivy aneb od nukleární rodiny k širší rodině. Sociální studie: Reprodukce nebo intimita*. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 2009, 6.(4), 43-55. ISSN 1803-6104.

ŠEDIVÁ, Marta. *Volný čas současné rodiny*. Hradec Králové, 2017. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové. Vedoucí práce Mgr. Iva Junová Ph.D.

Školní vzdělávací program [online]. Praha: Základní škola NOVOBORSKÁ, Novoborská 371, Praha 9, 1.9. 2018n. 1. [cit. 2020-10-18]. Dostupné z:

<https://www.novoborska.cz/skola/skolni-vzdelavaci-program>

Školní vzdělávací program [online]. Základní škola v Praze 7, Strossmayerovo náměstí 4, platné od 1.9. 2017 [cit. 2020-10-18]. Dostupné z: <http://www.zs-stross.cz/file.php?nid=3380&oid=5826227>

Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání: „Ne pro školu, ale pro život...“ [online]. Základní škola a mateřská škola Praha 5 – Smíchov, U Santošky 1/1007, 13.9. 2017n. 1. [cit. 2020-10-18]. Dostupné z: <https://www.santoska.cz/dokumenty-a-formulare/skolni-vzdelavaci-programy>

Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání: Škola pro rodinu [online]. Dobřejovice: Základní škola Navis, aktualizováno 1.9. 2017 [cit. 2020-10-18]. Dostupné z: <https://www.zsnavis.cz/Media/UserFiles/Dokumenty/%C5%A0VP%20ZV%20%C5%A0kola%20pro%20rodinu.pdf>

Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání: Škola pro všechny [online]. Základní škola Benešov, Dukelská 1818, Benešov, 1.9. 2016n. 1. [cit. 2020-10-18]. Dostupné z: <https://www.zsben.cz/dokumenty/SVP.pdf>

Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání: Učíme se hlavou - srdcem - rukama [online]. Základní škola F. L. Čelakovského, Strakonice, Jezerní 1280, 1.9. 2017n. 1. [cit. 2020-10-18]. Dostupné z: <http://www.zsflc.cz/2-stupen-jezerni/dokumenty-skoly/>

Školní vzdělávací program Základní školy, Praha 10, Křimická314 [online]. Praha, 1.9. 2018n. 1. [cit. 2020-10-18]. Dostupné z: <https://www.krimicka.cz/upload/files/pdf/VP-Z%2BKimicka%2B2018.pdf>

VALENTA, Josef. *Didaktika osobnostní a sociální výchovy*. Praha: Grada, 2013. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4473-5.

VALENTA, Milan, Oldřich MÜLLER a Ivana HAVLÍNOVÁ. *Občanská výchova 6: pro 6. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletých gymnázií*. Ilustroval Lukáš URBÁNEK. Úvaly: ALBRA spol. s r.o., 2015. ISBN 978-80-7361-097-5.

VALENTA, Milan. *Občanská výchova pro 6. ročník: [učebnice pro základní školu]*. Dotisk 4. upraveného vydání. Praha: Práce, 2009. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-2080-424-2.

VÁŽANSKÝ, Mojmir. *Základy pedagogiky volného času*. 2. upr. a dopl. vyd. Brno: Print-Typia, 2001. ISBN 80-86384-00-4.

Vláda schválila novou odpadovou legislativu a rozhodla o zvýšení minimální mzdy o 1 250 korun. *Vláda České republiky* [online]. 9.12. 2019 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z:

<https://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/vlada-schvalila-novou-odpadovou-legislativu-a-rozhodla-o-zvyseni-minimalni-mzdy-o-1-250-korun-178442/>

VOHLÍDALOVÁ, Marta. Muži, ženy a neplacená práce v domácnosti v číslech. In M., Hornová. *Pečuj a vypečeme tě: zpráva o neplacené práci v ČR*. Praha: Gender Studies, 2012. ISBN 978-80-86520-45-2.

Vybrané údaje o bydlení ... (...). Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, odbor politiky bydlení. Praha, 2017.

WŁADYNIAK, Ludmiła, Lucie TRLIFAJOVÁ a Michaela KUDRNÁČOVÁ. „*Voni kvůli tomudle mě nikde nechtěli...“: Zkušenosti dlouhodobě nezaměstnaných a příčiny jejich postavení na trhu práce*. Praha, 2019. Centrum pro společenské otázky – SPOT.

Zákon 89/2012 Sb. ze dne 3. února 2012, Zákon občanský zákoník.

Zákon č. 115/2006 Sb., ze dne 26. ledna 2006, Zákon o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů.

Zvýšení životního minima 2020. *Kurzy.cz* [online]. [cit. 2020-11-07]. Dostupné z:

<https://www.kurzy.cz/prispevky-davky/zvyseni-zivotniho-minima/>

Živě narození podle věku matky, legitimacy a pořadí narození. *Demografická ročenka České republiky*. Praha: Český statistický úřad, 2020.

Seznam příloh

Příloha č.

- 1) Úvodní hodina – Tvoříme rodinu
- 2) Rodinný rozpočet – Rozpočet naší rodiny
- 3) Finance rodiny – příklad podkladů pro žáky
- 4) Domácí práce – Harmonogram dne členů rodiny
- 5) Domácí práce – Rozdělení domácích prací
- 6) Krizové životní situace – Zvládneme to?
- 7) Rodinné vztahy – Běžný večer v naší rodině
- 8) Vybavení domácnosti – Vybavení domácnosti
- 9) Volný čas – Co budeme dělat v sobotu?
- 10) Závěrečná hodina – Rodina a já
- 11) Dotazník

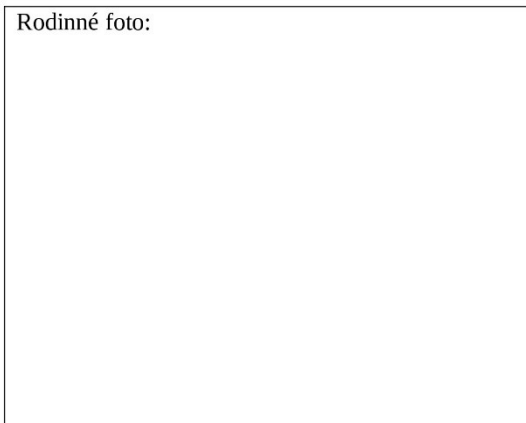
Pracovní list – úvodní hodina

Tvoříme rodinu

Příjmení všech členů naší rodiny: _____

Seznam členů rodiny
(jméno, věk, zaměstnání, záliby a koníčky):

Rodinné foto:

Jak vznikla naše rodina? - *Vymyslete a sepište příběh seznámení rodičů, příchod dětí do rodiny atd.*

Hodnocení učitele:

Pracovní list – Rodinný rozpočet

Rozpočet naší rodiny

Sepište příjmy a vámi vybrané výdaje vaší rodiny dle soupisu, který jste dostali spolu s pracovním listem

Příjmy	Výdaje
Součet příjmů:	Součet výdajů:

Ke každému výdaji, který jste se rozhodli zaplatit, napište odůvodnění, proč jste zvolili právě tento výdaj.

Proč zaplatíme tyto výdaje?

Hodnocení učitele:

Finance rodiny – příklad podkladů pro žáky

Otec vydělává 25 000,-.

Matka pobírá příspěvek na mateřské dovolené 17 850,- (prvních 6 měsíců po porodu).

Děti nevydělávají nic.

Obědy ve školní jídelně stojí za jednoho žáka 520,- měsíčně.

Zálohy za elektřinu a plyn má rodina ve výši 3500,-.

Splátka hypotéky činí 12500,-.

Za jídlo utratí rodina zhruba 8 000,- měsíčně.

Potřeby z drogerie stojí rodinu zhruba 1500,-.

Auto a jeho provoz vyjde rodinu na 10 000,- (leasing, povinné a havarijní pojištění, pohonné hmoty, údržba).

Za internet a mobilní telefony zaplatí rodina operátorovi 2 500,-.

Nové oblečení pro děti – 2000,-

Nové oblečení pro rodiče – 2000,-

Nákup úsporných žárovek do domácnosti – 1500,-

Návštěva divadla pro celou rodinu – 1500,-

Návštěva ZOO – 2000,-

Důchodové spoření pro rodiče – 1800,-

Pojištění domácnosti (např. krádež, havárie, ...) – 600,-

Životní pojištění rodičů i dětí (úrazy apod.) – 1000,-

Pořízení křečka pro děti – 1200,-

Pracovní list – Domácí práce 1/2

Rozdělení domácích prací

Do sloupce č.1 harmonogramů členů rodiny zaznamenejte tyto údaje:

Zaměstnání (úsek 8 hodin)

Školní docházka (úsek 5,5 hodiny)

Budíček

Cesta do práce/školy

Cesta z práce/školy

Plnění domácích úkolů ze školy (1 hodina)

Spánek

Rozdělte si následující domácí práce a dopište je do sloupce č.2 harmonogramů členů rodiny. Vyplnit můžete jen časový prostor, který není zabrán ve sloupci č.1.

Nákup potravin (45 minut)

Příprava večeře (45 minut)

Luxování (30 minut)

Utírání prachu (30 minut)

Mytí nádobí (30 minut)

Údržba automobilu (30 minut)

Praní prádla – třídění, věšení a úklid (45 minut)

Péče o domácí mazlíčky (2 x 30 minut)

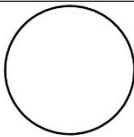
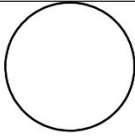
Kontrola domácích úkolů dětí (30 minut)

Hodnocení učitele:

Pracovní list – Domácí práce 2/2

Harmonogram dne členů rodiny

Do sloupců podle časové osy zaznamenejte harmonogram pracovního dne každého člena rodiny.

Jméno člena:				
	Sloupec č.1	Sloupec č.2	Sloupec č.1	Sloupec č.2
0:00				
1:00				
2:00				
3:00				
4:00				
5:00				
6:00				
7:00				
8:00				
9:00				
10:00				
11:00				
12:00				
13:00				
14:00				
15:00				
16:00				
17:00				
18:00				
18:00				
20:00				
21:00				
22:00				
23:00				
Vyjádřete pomocí emotikonu spokojenost člena rodiny s jeho denním režimem:				
Do zlomku napište:				
Počet domácích prací tohoto člena rodiny	_____		_____	
Počet všech domácích prací v rodině				

Pracovní list – Krizové životní situace

Zvládneme to?

Co se nám stalo? _____

Vymyslete příběh, ve kterém vysvětlíte, proč nebo jak k této krizové životní situaci došlo.

Proč se nám to stalo? _____

Pokračujte v příběhu a popište vaši aktuální situaci. Co teď zažívají jednotliví členové rodiny? Má to vliv na všechny členy? Jaký?

Co se nám teď děje? _____

Vymyslete, co mohou udělat jednotliví členové rodiny, abyste společně situaci zvládli. Změní se rodinný rozpočet? Změní se rozdělení domácích prací? Jak? Budete se stěhovat? Na koho se obrátíte s prosbou o pomoc?

Jak budeme situaci řešit? _____

Hodnocení učitele:

Pracovní list – Rodinné vztahy

Běžný večer v naší rodině

Každému členu rodiny přiřipšte alespoň 2 vlastnosti, které popisou, jaký je. Vlastnosti by se neměly opakovat.

*Vymyslete a nakreslete schéma rodinných vztahů. Vztahy mezi jednotlivci vyjádřete pomocí barevných spojnic dle této legendy: **červená** = velmi vřelý vztah, vždy drží při sobě; **zelená** = dobrý vztah, mají se rádi ale ne vždy spolu souhlasí; **modrá** = neutrální vztah, vychází spolu dobře, ale nejeví o sebe zájem; **černá** = špatný vztah, většina setkání končí hádkou, nikdy spolu nesouhlasí a jsou vůči sobě navzájem velmi kritičtí*

Schéma:

Připravte si krátkou scénku běžného večera, kdy se všichni v domácnosti sejdou. Ve scénce vyjádřete povahové vlastnosti členů rodiny, tak jak jste je načrtli a vztahy mezi nimi. Napište stručný děj scénky.

O čem scénka bude: _____

Promyslete si do diskuze, jak by se daly vztahy ve vaší rodině zlepšit. Proč je důležité na rodinných vztazích pracovat?

Hodnocení učitele:

Pracovní list – Vybavení domácnosti

Vybavení domácnosti

V časovém limitu sepište co nejvíce věci (nábytek, spotřebiče, ...), které potřebuje vaše rodina ke kvalitnímu bydlení.

Seznam vybavení domácnosti:

Co se nám rozbilo? _____

Kolik to bude stát? _____

Kde vezmeme prostředky na pořízení nového?

Jak zorganizujeme nákup nového? Jak se zapojí jednotliví členové domácnosti?

Hodnocení učitele:

Pracovní list – Volný čas

Co budeme dělat v sobotu?

*Tuto sobotu bude celá rodina mít volný čas. Všichni členové domácnosti mají splněné své povinnosti ze zaměstnání i práci v domácnosti. Není nutné uklízet ani se učit do školy. Jak budete svůj volný čas trávit? Připravte si plán na sobotu. Podniknete něco společně nebo každý zvlášť? Sepište **konkrétní plán činností včetně výdajů** na vybrané aktivity.*

Náš sobotní plán:

Ke každému členu domácnosti napište, jaký přínos pro něj měl vybraný způsob trávení volného času.

Co nám to dalo?

Hodnocení učitele:

Pracovní list – Závěrečná hodina

Rodina a já

Sepiš vyprávění o své postavě od začátku výuky tohoto tématu až po tvé stáří nebo založení vlastní rodiny (rodiče popisují příběh od seznámení po stáří a děti od narození po vznik rodiny vlastní/odstěhování se od rodičů). Do vyprávění zařaď všechny hodiny a situace, které jste v nich společně řešili. Na závěr zhodnot život své postavy a vliv rodiny na ní.

Můj příběh: _____

Hodnocení učitele:

Dotazník – Reflexe tematického bloku „Moje rodina“

Hodnocení

Na ose puntíkem vyznač místo, které z tvého pohledu odpovídá tvému zapojení do práce ve skupině. 1 = pracoval jsem hodně a poctivě, 5 = kašlal jsem na to.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Vysvětli proč tomu tak bylo:

Vyjmenuj situaci nebo téma, které tě zaujalo nejvíce a nejméně. Vysvětli proč.

Nejvíce – _____

Nejméně – _____

Vyjmenuj 10 různých slov, která se ti teď vybaví, když se řekne: „rodina“.

Myslíš si, že bylo pro tebe přínosné učit se ve škole o fungování rodiny? Dozvěděl ses něco nového? Co?

Změnil bys něco na průběhu vyučování? Co a proč?
